

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Avropa Şurası/Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 2014. Bu tərcümə Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Etibar Fondunun dəstəyi ilə həyata keçirilib (www.coe.int/humanrightstrustfund). Məhkəmə tərcüməyə görə heç bir məsuliyyət daşımır. Əlavə məlumat almaq üçün bu sənədin sonunda verilmiş müəllif hüququna dair tam məlumatla baxın.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2014. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİ

DÖRDÜNCÜ BÖLMƏ

COUNS (JONES)VƏ DİGƏRLƏRİ BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞA QARŞI

(34356/06 və 40528/06 nömrəli ərizələr)

QƏRAR

STRASBURQ

14 yanvar 2014-cü il

QƏTİ QÜVVƏYƏ MİNMIŞDIR

02/06/2014

Bu qərar Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən qəti qüvvəyə minmişdir. Qərarla redaktə xarakterli düzəlişlər edilə bilər.

Couns və digərləri Birləşmiş Krallığa qarşı işi üzrə,

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (Dördüncü Bölmə):

Sədr – İnetə Ziemele (Ineta Ziemele),

hakimlər:

Paivi Hirvela (Päivi Hirvelä),

Corc Nikolau (George Nicolaou),

Ledi Bianku (Ledi Bianku),

Zdravka Kalaydjieva (Zdravka Kalaydjieva),

Vinsent A. De Qaetano (Vincent A. De Gaetano),

Pol Mahoni (Paul Mahoney),

və *Bölmə katibi Fransuaz Elen-Passosdan (Françoise Elens-Passos)* ibarət tərkibdə Palata qismində,

2013-cü il 10 dekabrda qapalı müşavirə keçirərək,

həmin tarixdə aşağıdakı qərarı qəbul etdi:

PROSEDUR MƏSƏLƏLƏRİ

1. Bu iş İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiyanın ("Konvensiya") 34-cü maddəsinə uyğun olaraq Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığına qarşı iki ərizənin (34356/06 və 40528/06 nömrəli) təqdim edilməsi ilə başlanmışdır. Birinci ərizəçi cənab Ronald Qrant Couns 1953-cü ildə anadan olmuş Britaniya vətəndaşıdır. O, ərizəsini 2006-cı il 26 iyulda təqdim etmişdir. İkinci işdə ərizəçi qismində cənab Aleksander Hatton Conston Mitçel, cənab Uilyam Ceyms Səmpson və cənab Lesli Uolker çıxış etmişlər. Onlar da Britaniya vətəndaşlarıdır və müvafiq olaraq 1955-ci, 1959-cu və 1946-cı illərdə anadan olmuşlar. Cənab Səmpson həmçinin Kanada vətəndaşlığına malikdir. Onlar ərizələrini 22 sentyabr 2006-cı ildə təqdim etmişlər.

2. Cənab Counsu Londonda fəaliyyət göstərən "Kingsley Napley LLP" şirkətinin hüquqşünası cənab G.Kukyer təmsil etmişdir. Hüquqi yardım almış cənab Mitçel, cənab Səmpson və cənab Uolkeri Londonda fəaliyyət göstərən "Bindmans LLP" şirkətinin hüquqşünası xanım T.Allen təmsil etmişdir. Birləşmiş Krallıq Hökumətini ("Hökumət") səlahiyyətli nümayəndəsi, Xarici və Birlik İşləri Nazirliyinin əməkdaşı cənab J.Qreynger təmsil etmişdir.

3. Ərizəçilər xüsusilə iddia etmişlər ki, cənab Counsun mülki işində Səudiyyə Ərəbistanı Hökumətinin və hər iki işdə fərdi cavabdehlərin immunitetin olduğunun müəyyən edilməsi ilə onların Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş məhkəməyə müraciət etmək hüquqlarına qeyri-mütənasib müdaxilə edilmişdir.

4. 2009-cu il 15 sentyabrda ərizələr mövqeyini bildirməsi üçün Hökumətə göndərilmişdir. Həmçinin ərizənin qəbul edilənliyi və mahiyyəti üzrə məsələlərə eyni vaxtda baxmaq barədə qərar qəbul edilmişdir (29-cu maddənin 1-ci bəndi).

5. "The Redress Trust ("REDRESS)", "Amnesty International", İnsan Hüquqlarının Hüquqi Müdafiəsi üzrə Beynəlxalq Mərkəz ("INTERIGHTS") və "JUSTICE" təşkilatlarına ("üçüncü tərəf kimi işdə iştirak edənlər") yazılı prosedura iştirak etmək üçün Palatanın Sədri tərəfindən icazə verilmişdir (Konvensiyanın 36-cı maddəsinin 2-ci bəndi və Prosedur Qaydalarının 44-cü maddəsinin 2-ci bəndi). Onlar birgə yazılı qeydlərini təqdim etmişlər.

6. Ərizəçilər şifahi məhkəmə iclasının keçirilməsini xahiş etsələr də, 2011-ci il 29 noyabrda Palata bu iş üzrə dinləmələrin keçirilməməsi qərarına gəlmişdir.

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

A. Cənab Couns tərəfindən qaldırılmış işgəncə ilə bağlı iddialar və proses

7. 2001-ci il 15 martda Səudiyyə Ərəbistanı Krallığında yaşayan və çalışan cənab Couns Ər-Riyad şəhərində kitab mağazasının bayırında bomba partlaması zamanı yüngül xəsarət almışdır. O, səhəri günü Səudiyyə Ərəbistanının xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşları tərəfindən xəstəxanadan aparılaraq 67 gün müddətində qanunsuz olaraq saxlandığını iddia etmişdir. Bu dövrdə polkovnik leytenant Əbdül Əziz tərəfindən ona işgəncə verilmişdir. Xüsusilə o, dəyənəklə ovuc, ayaq, əl və qıç nahiyələrinə zərbələr yetirildiyini, üzünə şillə və yumruqların vurulduğunu, uzun müddət əllərindən asılı vəziyyətdə saxlandığını, topuqlarının qandallandığını, ona insan psixikasına təsir edən narkotik verildiyini bildirmişdir.

8. Cənab Couns Böyük Britaniyaya qayıdaraq tibbi müayinədən keçmiş və onda təsvirinə uyğun xəsarətlərin olduğu müəyyən edilmiş, ağır post-travmatik stress pozuntusu diaqnozu qoyulmuşdur.

9. 2002-ci il 27 mayda cənab Couns Yüksək Məhkəmədə "Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Daxili İşlər Nazirliyi" və polkovnik leytenant Əbdül Əzizə qarşı iddia qaldıraraq, o cümlədən işgəncələrlə ona ziyan yetirildiyini iddia etmişdir. İddiada o, polkovnik leytenant Əbdül Əzizi Səudiyyə Ərəbistanının dövlət qulluqçusu və ya xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşı kimi göstərmişdir. Səudiyyə Ərəbistanına vəkilləri vasitəsilə məhkəmə bildirişi göndərilmiş, lakin vəkillər polkovnik leytenant Əbdül Əzizə qarşı iddia ilə bağlı məhkəmə bildirişi qəbul etmək səlahiyyətinə malik olmadıqlarını bildirmişlər.

10. 2003-cü il 12 fevralda Səudiyyə Ərəbistanı iddianı rədd edərək özünün, həmçinin onun dövlət qulluqçuları ilə xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşlarının immunitətdən istifadə etdiklərini və İngiltərə məhkəmələrinin iş üzrə yurisdiksiyaya malik olmadıqlarını bildirmişdir. Cənab Couns alternativ yolla polkovnik leytenant Əbdül Əzizə qarşı iddia qaldırmaq üçün vəsatət qaldırmışdır. 2003-cü il 30 iyulda Yüksək Məhkəmənin hakimi qət etmişdir ki, Səudiyyə Ərəbistanı Dövlət immuniteti haqqında qanunun ("1978-ci il tarixli qanun": aşağıda 39-cu bəndə bax) 1-ci maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən immunitətdən istifadə edir. Məhkəmə həmçinin polkovnik leytenant Əbdül Əzizin də həmin akta əsasən immunitetə malik olduğunu qət etmiş və alternativ yolla iddia qaldırmaq barədə vəsatəti rədd etmişdir. Cənab Couns Apellyasiya Məhkəməsinə şikayət vermişdir.

B. Cənab Mitçel, cənab Sempson və cənab Uolkerin işgəncə barədə iddiaları və proseslər

11. Cənab Mitçel və cənab Sempson 2000-ci ilin dekabr, cənab Uolker 2011-ci ilin fevral ayında Ər-Riyad şəhərində həbs edilmişlər. Hər üç ərizəçi həbsdə olarkən davamlı və müntəzəm işgəncəyə məruz qaldıqlarını, o cümlədən ayaqlarına, əllərinə, qıçlarına və başlarına zərbələrin vurulduğunu və yuxudan məhrum edildiklərini iddia etmişlər. Cənab Sempson anal zorlamaya məruz qaldığını da bildirmişdir. Ərizəçilər 2003-cü ilin 8 avqust tarixində azad edilərək Birləşmiş Krallığa qayıtmışlar. Hər üçü tibbi müayinədən keçmiş və tibbi rəydə onların təsvirlərinə uyğun xəsarət aldıkları müəyyən edilmişdir.

12. Ərizəçilər təqsirli hesab etdikləri dörd şəxsə qarşı Yüksək Məhkəmədə iddia qaldırmaq qərarına gəlmişlər. Bunlardan ikisi polis, biri saxlandıqları həbsxananın rəis müavini və sonuncu işgəncə verilməsinə icazə verdiyi iddia edilən daxili işlər naziri idi. Buna görə də onlar yurisdiksiyadan kənarada olan bu dörd şəxsə qarşı iddia qaldırmağa icazə verilməsi üçün vəsatət qaldırmışlar. 2004-cü il 18 fevralda cənab Counsun iddiasına baxan eyni hakim cənab Couns barədə qəbul etdiyi əvvəlki qərara əsaslanaraq vəsatəti rədd etmişdir. Lakin hakim etiraf etmişdir ki, cənab Counsun işindən fərqli olaraq bu işdə daha çox dəlil olmuşdur. O qeyd etmişdir:

“... Əgər bu iş müstəqil iş kimi, Couns işi üzrə qərar olmadan qarşıma çıxsaydı, yurisdiksiyadan kənar şəxslər barədə işə baxılmasına icazə vermək istəyinə malik ola bilərdim. Belə ki, onların dəlillərinə qulaq asdıqdan sonra mənə belə gəldi ki, bu məhkəmələrin cavabdehlər üzərində yurisdiksiyaya malik olması məsələsi ilə bağlı sonuncuların cavab verməli olduqları iş mövcuddur”.

13. Ərizəçilər hakimin icazəsi ilə Apellyasiya Məhkəməsinə müraciət etmişlər.

C. Apellyasiya Məhkəməsinin qərarı

14. İki iş bir icraatda birləşdirilmiş və 2004-cü il 28 oktyabrda Apellyasiya Məhkəməsi öz qərarını qəbul etmişdir. O, yekdilliklə cənab Counsun hakimin yurisdiksiyadan kənar Səudiyyə Ərəbistanına qarşı iddia qaldırmağa icazə verilməsi barədə apellyasiya şikayətini rədd etmişdir. Lakin o, hər bir iş üzrə fərdi cavabdehlərə qarşı iddia qaldırmağa icazə verilməsinə dair apellyasiya şikayətlərini təmin etmişdir.

15. Səudiyyə Ərəbistanının immuniteti məsələsinə gəlincə, lord-hakim Meyns Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatasının “*Əl-Adsani Birləşmiş Krallığa*” qarşı işi üzrə qəbul etdiyi qərardan (no. 35763/97, ECHR 2001-XI) fərqli qərar qəbul etməkdən imtina etmişdir (lord Filips və lord-hakim Nöberger onunla razılaşmışdır). O daha sonra qət etmişdir ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İşgəncələr Əleyhinə Konvensiyasının Razılığa Gələn Dövlətlərin üzərinə işgəncədən zərərçəkmiş şəxsin pozulmuş hüquqlarının bərpasını təmin etmək vəzifəsi qoyan 14-cü maddəsi (aşağıda 63-cü bəndə bax) belə işgəncə əməllərinin başqa dövlət tərəfindən həmin dövlətin ərazisində törədildiyi hallarda həmin əməllərlə bağlı pozulmuş hüquqların bərpası vəzifəsini dövlətin üzərinə qoyan müddəa kimi təfsir edilə bilməz.

16. Fərdi cavabdehlərin immuniteti məsələsi ilə bağlı lord-hakim Meyns Birləşmiş Krallıq və başqa ölkələrin dövlət nümayəndələrinin əməlləri ilə bağlı dövlət immunitetinin mövcudluğunu tanıyan məhkəmə təcrübəsini nəzərdən keçirmişdir. Lakin o qeyd etmişdir ki, bu işlərdən heç biri suveren hakimiyyətin qanuni şəkildə həyata keçirilməsindən kənara çıxan əməl və ya beynəlxalq cinayət, o cümlədən sistematik işgəncə ilə bağlı olmamışdır. O, işgəncə anlayışının İşgəncələr əleyhinə Konvensiyanın 1-ci maddəsində “vəzifəli şəxs və ya rəsmi vəzifələri icra edən şəxs tərəfindən və ya onun təhriki, yaxud açıq və ya susmaqla verilən razılığı ilə edilmiş” əməl kimi müəyyən edilməsinin (aşağıda 59-cu bəndə bax) ərizəçilərin iddiaları ilə bağlı işdə həlledici olması fikrini qəbul etməmişdir:

“71. ... “rəsmi vəzifələri icra edən” ifadəsinin “vəzifəli şəxsə” aid olması şübhələr doğurur. İstənilən ağır və ya əziyyətin yetirilməsi məqsədlərinin növləri vəzifəli şəxslə bağlı kifayətedici məhdudiyət rolunu oynayır. Zənnimcə hər şey ola bildiyi kimi olsa ağır və ya əziyyətin vəzifəli şəxs tərəfindən yetirilməsi tələbi müəllifin və onun çərçivəsində hərəkət etdiyi kontekstin müəyyən edilməsi məsələsindən çox əhəmiyyətli olmayacaqdır. Bu, özü-özlüyündə işgəncə aktlarına hər hansı rəsmi əməl və ya hökumətin əməli xarakteri və ya təbiəti vermir, yaxud da ona hər hansı bir şəkildə zərər vurmağa rəsmi funksiya kimi baxmağın mümkünlüyünü və ya rəsmi şəxsə belə ağır və ya əziyyəti yetirən zaman dövlətin təmsilçisi kimi çıxış etdiyini nəzərdə tutmur. Bu, belə ağır və ya əziyyəti yetirmiş şəxsə dövlət immunitetinin verilə biləcəyini də nəzərdə tutmur... İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın bütün mənası dövlət rəsmilərinin işgəncə aktlarına görə fərdi məsuliyyətinin olduğunu vurğulamasıdır...”.

17. Lord-hakim Meyns polkovnik leytenant Əbdül Əzizin cənab Counsun iddiasında Səudiyyə Ərəbistanının “dövlət qulluqçusu və ya xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşı” kimi

təsvir edilməsini əhəmiyyətli hesab etməmişdir. Eyni zamanda o, cinayət işi ilə mülki iş arasında ümumi fərqin iki kontekstdə immunitetin tətbiq edilməsinə fərqli yanaşmaya haqq qazandırdığını da qəbul etməmişdir. O, qeyd etmişdir ki, Lordlar Palatası *Pinoçet (nömrə 3)* işində (aşağıda 44-56-cı bəndlərə bax) xaricdə rəsmi vəzifələrini icra edən zaman işgəncə əməli törətmiş vəzifəli şəxsin cinayət təqibindən immunitetə malik olmadığını müəyyən etmişdir. İşgəncə verməsi iddia olunan şəxsə qarşı mülki proseslərin xarici dövlətin daxili işlərinə həmin şəxsə qarşı cinayət prosesindən daha çox müdaxilə hesab edilməsinin səbəblərini görmək asan deyil. İşgəncə verməsi iddia olunan şəxsin forum dövlətin yurisdiksiyası altında olduğu zaman İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən (aşağıda 62-ci bəndə bax) təqib olunması və bu zaman immunitətdən istifadə etməməsi, lakin həmin əməldən zərər çəkmiş şəxsin hər hansı mülki iddia qaldıra bilməməsi də mümkün deyil. Bundan əlavə, mülki işlərdə dövlətin sisteməlik işgəncə verməsi sübut olunan rəsmisini məsuliyyətdən azad etməsi və ya başqa formada dəstəkləməsinin mümkünlüyünü güman etməyə hər hansı əsas yoxdur.

18. Lord-hakim Meyns hesab etmişdir ki, hər hansı iddiaya İngiltərə məhkəmələri tərəfindən baxılmasının mümkünlüyü immunitetə istinad etməklə deyil, İngiltərə məhkəmələrinin yurisdiksiyasını həyata keçirməsinin uyğun olub-olmadığına istinad etməklə müəyyən edilir. Bu sualın qiymətləndirilməsi üçün bir sıra amillərə, o cümlədən müvafiq məsələlərin həssaslığı və İngiltərə məhkəmələrinin ölkənin məhkəmə prosesi üçün müvafiq yer olmaması səbəbindən yurisdiksiyanı həyata keçirməkdən imtina etməsi kimi ümumi səlahiyyətlərinə istinad edilir.

19. Lord-hakim Meyns 6-cı maddənin təsiri məsələsini nəzərdən keçirən zaman "*Əl-Adsani*" işindəki dövlətin *ratione personae* immunitet tələbi ilə hazırkı işdə dövlətin öz rəsmiləri üçün *ratione materiae* immunitet tələbi arasında əhəmiyyətli fərqlər müəyyən etmişdir. İlk növbədə o hesab etmişdir ki, dövlətin özünə və ya onun başçısı, yaxud diplomatlarına deyil, vəzifəli şəxslərinə qarşı qaldırılmış iddialara münasibətdə immunitet tələb etməsi hüququnu nəzərdə tutan hər hansı beynəlxalq prinsipi tapmaq mümkün deyil. Onun fikrincə ABŞ-ın qanunvericiliyi və məhkəmə təcrübəsi (aşağıda 112-125-ci bəndlərə bax) hər hansı belə prinsipin olmasına ciddi şəkildə qarşı çıxır və əks mövqeni müdafiə edir. Hökumətin vəkilinin mövcud təcrübədəki sübutlara istinad etməsi ilə bağlı lord-hakim Meyns qeyd etmişdir ki, onun istinad etdiyi məhkəmə qərarları ya dövlətin özünün immuniteti, ya da xarakteri və ya ağırlığı baxımından sisteməlik işgəncə verilməsi kimi beynəlxalq cinayətə aidiyyəti olmayan əməllərə münasibətdə vəzifəli şəxslərin immuniteti ilə bağlı olmuşdur. O, hakimlər Hiqqins, Kuijmans və Buerqentalın Beynəlxalq Məhkəmənin "*Həbs qərarı*" işi üzə (aşağıda 84-85-ci bəndlərə bax) verdikləri rəyin bu sahədə mövcud beynəlxalq təcrübənin olmadığını bir daha təsdiq etdiyini hesab etmişdir.

20. **Lord-hakim Meyns izah etmişdir ki, İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın 14-cü maddəsinə əsasən işgəncənin ərazisində törədildiyi dövlət həmin əməllə bağlı ölkədaxili hüquq müdafiə vasitəsinə malik olduğu halda digər ölkələrin məhkəmələri yurisdiksiyanı həyata keçirməkdən imtina etməlidir. Lakin ərazisində sisteməlik işgəncə aktlarının törədildiyi dövlətdə adekvat müdafiə vasitələri olmadıqda digər dövlətlərin mülki məhkəmələrinə müraciət etməkdən imtina edilməsinə qeyri-mütənasib addım kimi baxıla bilər.** O, bir dövlətin məhkəmələrinin başqa bir dövlətin daxili məsələləri ilə bağlı qərarlar qəbul etməməli olduğunu qəbul etsə də, hesab etmişdir ki, xüsusilə insan hüquqları ilə bağlı bir çox hallar mövcuddur ki, bu zaman milli məhkəmələr xarici dövlətin əməli və ya onun daxilində edilmiş əməllə bağlı mövqelərini nəzərdən keçirərək ifadə etməlidir.

21. Lord-hakim Meyns belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, dövlətin sisteməlik işgəncə verməsi iddia olunan vəzifəli şəxsinə münasibətdə *ratione materiae* immunitet tələbinin təmin edilməsi zərərçəkmişin rəsmiləri işgəncə törətmiş dövlətdə iddiasının təmin edilməsi imkanın mövcud olmadığı halda 6-cı maddədə nəzərdə tutulmuş məhkəməyə müraciət etmək hüququ real

mənasından məhrum etmiş olur. Buna görə də o, ərizəçilərin fərdi cavabdehlərə qarşı olan apelyasiyalarını qəbul etmiş və aşağıdakı nəticəyə gələrək onları əlavə dəlil təqdim etmək vəzifəsindən azat etmişdir:

“96. ...Mənə belə gəlir ki, sistematik işgəncə ilə bağlı mülahizələr fonunda immunitet barədə istənilən mütləq baxış yerini daha incə və ya mütənasib yanaşmaya verməlidir. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası nəzərə alınaraq belə qərar qəbul edilməlidir ki, dövlət immuniteti məsələsinin İngiltərə hüququnda yurisdiksiya məsələlərindən nəzəri baxımdan ayrıca baxılıb-baxılmamasından asılı olmayaraq yurisdiksiyanın həyata keçirilməsinin mümkünlüyü, uyğunluğu və mütənasibliyi eyni zamanda müəyyən edilməlidir. Belə qənaət hazırkı dünyada və mövcud beynəlxalq düşüncə və yurisdiksiyada fərdi insan hüquqlarının tanınması və səmərəli həyata keçirilməsinə verilən önəm əks etdirir. Bu, cinayət işləri ilə bağlı artıq müəyyənlanmış mövqeyə uyğundur. Əksini etmək qanuni məqsədə yönəlməyi və mütənasib olmadığı təqdirdə bu, ölkə daxili yurisdiksiya prinsiplərinin tətbiq edilməsi ilə yurisdiksiyanın həyata keçirilməsinin münasib olduğu hallarda Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş məhkəmələrə müraciət etmək hüququnun məhdudlaşdırılmaması öhdəliyimizə xidmət etmiş olur.

22. Lord Phillips xüsusi rəyində lord-hakim Meynsin istər Səudiyyə Ərəbistanı, istərsə də vəzifəli şəxslərlə bağlı iddialar üzrə gəldiyi nəticə ilə razılaşmışdır. O xüsusilə hesab etmişdir ki, *Pinoçet (nömrə 3)* işi üzrə qərar (aşağıda 44-56-cı bəndlərə bax) göstərmişdir ki, işgəncəyə artıq vəzifəli şəxsin vəzifə səlahiyyətləri daxilində olan hərəkət kimi baxıla bilməz. Buna görə də buradan belə çıxır ki, dövlətin məhkəmə immunitetinə malik olduğu hallarda işgəncəyə görə fərdi şəxslər barədə mülki qaydada iddiaların qaldırıldığı zaman dövlətin substitutiv məsuliyyət daşıyacağını güman etmək olmaz: burada söhbət dövlətin deyil, fərdlərin şəxsi məsuliyyətindən gedir.

23. O, məsələyə Avropa Məhkəməsinin yanaşması ilə bağlı aşağıdakıları qeyd etmişdir:

“134. Böyük Palata fərdlərə qarşı irəli sürülmüş iddialarla bağlı dövlətin immuniteti məsələsini nəzərdən keçirmiş olsaydı, bunun 6-cı maddənin 1-ci bəndinə uyğun olaraq məhkəməyə müraciət etmək hüququna qanuni müdaxilə kimi qiymətləndirənlərin əksəriyyət təşkil edəcəyinə inanmıram. Məhkəmə bizim bu apelyasiya şikayəti ilə bağlı gəldiyimiz nəticəyə şərik olsaydı, beynəlxalq ümumi hüquqda belə bir immunitetin verilməsini nəzərdə tutan qaydanın olmadığını qət edərdi. Hesab edirəm ki, o, belə bir qaydanın olduğu qənaətinə gəlsəydi belə, güman ki, fərdlərə qarşı istifadə olunan mülki hüquq vasitələrinin qarşısını alacaq bu qaydanın tətbiqini mütənasib addım hesab etməyəcəkdi”.

D. Lordlar Palatasının qərarı

24. Səudiyyə Ərəbistanı Apellyasiya Məhkəməsinin fərdi cavabdehlərlə bağlı qərarından və cənab Couns Apellyasiya Məhkəməsinin Səudiyyə Ərəbistanına qarşı iddiası üzrə qəbul etdiyi qərardan Lordlar Palatasına şikayət etmişlər. 2006-cı il 14 iyunda Lordlar Palatası yekdilliklə Səudiyyə Ərəbistanının şikayətini icraata qəbul etmiş və cənab Counsun şikayətini rədd etmişdir.

25. Lord Binqəm hesab etmişdir ki, Birləşmiş Krallıqda və başqa ölkələrdə dövlətin öz qulluqçuları və xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşlarının immunitetə malik olmalarını tələb etmək hüququnun olduğunu və həmin şəxslərin işlərinə məhkəmədə baxmaqla dövlətin immunitetdən istifadə etmək hüququna məhəl qoyulmamasının mümkünsüzlüyünü göstərəcək “kifayət qədər qərar” mövcuddur. Bəzi işlərdə dövlət qulluqçusu və ya xüsusi xidmət orqanının əməkdaşı olan fərdin əməlinə münasibətdə immunitetə malik olduğunu iddia etməsi üçün dövlətlə kifayət qədər əlaqəyə malik olub-olmadığı şübhə doğura bilər. Lakin onun fikrincə bu həmin kateqoriya işlərə aid deyil. Polkovnik leytenant Əbdül Əziz Səudiyyə Ərəbistanının dövlət qulluqçusu və ya xüsusi xidmət orqanının əməkdaşı kimi məhkəməyə cəlb olunmuşdur və onun əməlinin xidməti vəzifələrinin icrası ilə bağlı olmadığını güman etmək üçün əsas yoxdur. İkinci işdəki dörd cavabdeh vəzifəli şəxs idilər və iddia olunan əməl dövlət binasında dindirmə zamanı baş vermişdir.

26. Lord Binqəm daha sonra Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının Dövlətlərin Beynəlxalq Hüquq Pozuntularına görə Məsuliyyətinə dair Maddələr Layihəsinə (“Dövlətin məsuliyyətinə dair Maddələr Layihəsi”: aşağıda 107-109-cu bəndlərə bax) istinad edərək qeyd etmişdir ki, “beynəlxalq hüquq dövlətin qulluqçusu və ya xüsusi xidmət orqanının əməkdaşının hərəkətinə görə immunitətdən istifadə etməsini tələb etmək hüququna malik olmasının şərti kimi sonuncuların təlimatlar və ya səlahiyyətləri çərçivəsində fəaliyyət göstərmələrini tələb etmir”. Hərəkətin qanunsuz olması və ya mübahisə doğurması öz-özlüyündə immunitətdən imtina üçün əsas kimi çıxış etməmişdir.

27. Lord Binqəm izah etmişdir ki, Konvensiya üzrə qaldırdığı iddianın təmin olunması üçün ərizəçilər üç tələbə əməl etməlidirlər. İlk növbədə onlar Konvensiyanın 6-cı maddəsinin immunitətin verilməsi məsələlərini əhatə etdiyini sübut etməlidirlər. Lord Binqəm Avropa Məhkəməsinin yuxarıda qeyd edilmiş “*Əl-Adsani*” işi üzrə qərarına əsasən buna əməl edildiyini qəbul etməyə hazır idi. İkincisi, onlar immunitətin verilməsinin məhkəməyə müraciət etmək hüquqlarını məhdudlaşdırdığını sübut etməli idilər. Lord Binqəm bunun da baş verdiyini qəbul edirdi. Üçüncüsü, ərizəçilər məhdudiyyətin qanuni məqsədə yönəlmədiyini və qeyri-mütənasib olduğunu sübut etməli idilər.

28. Lord Binqəm ərizəçilərin İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın 1-ci maddəsinə görə işgəncə vəzifəli şəxs və ya rəsmi vəzifələri icra edən digər şəxs tərəfindən və ya onun dolayı razılığı ilə törədilməli olan əməl olduğundan (aşağıda 59-cu bəndə bax) işgəncə hökumətin əməli və ya rəsmi əməl hesab edilə bilməz barədə fikirləri ilə razılaşmamışdır. Ərizəçilərin vəzifəli şəxslərin əməllərinin *jus cogens* qadağalara zidd olduğu təqdirdə ABŞ məhkəmələrinin immunitətin verilməsi məqsədilə həmin əməllərin rəsmi vəzifələrin icrası ilə bağlı olduğunu qəbul etməyəcəklərini sübut edən bir çox qərarlara istinad etmələrinə baxmayaraq Lord Binqəm həmin qərarları araşdırmaqdan imtina etmişdir. Belə ki, həmin qərarlar yalnız digər dövlətlər tərəfindən geniş şəkildə qəbul edilən və əməl olunan prinsipləri ifadə etdikləri halda əhəmiyyətə malikdir. Lakin hakimlər Hiqqins, Kuijmans və Buerqental “*Həbs qərarı*” işi üzrə xüsusi rəylərində bildirmişlər ki, ABŞ-ın birtərəfli yanaşması “ümumilikdə dövlətlər tərəfindən bəyənilməmişdir” (aşağıda 84-cü bəndə bax).

29. Ərizəçinin BMT-nin İşgəncələr Əleyhinə Komitəsinin Kanada ilə bağlı 2005-ci il 7 iyul tarixli tövsiyəsinə, Keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının “*Furundzija*” işi üzrə qərarına edilən şərhələrə və İtaliya Kassasiya Məhkəməsinin “*Ferrini Almaniyaya qarşı*” işi üzrə qərarına (bax: aşağıda müvafiq olaraq 66-cı, 82-ci və 140-cı bəndlər) istinad etməsinə gəlincə, Lord Binqəm birincinin hüquqi əhəmiyyətinin az olması, ikincinin *obiter dictum* olması və üçüncünün beynəlxalq hüququn dəqiq mənbəyi olmaması nəticəsinə gəlmişdir.

30. Lord Binqəm Səudiyyə Ərəbistanı tərəfindən irəli sürülən dörd dəlilin “ümumilikdə təkzibedilməz” olduğunu bildirmişdir. Birincisi, ərizəçilər Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin “*Həbs qərarı*” işi üzrə gəlidiyi nəticəni nəzərə alaraq qəbul etməlidirlər ki, bəşəriyyət əleyhinə cinayət törətməkdə təqsirləndirilən fəaliyyətdə olan xarici işlər naziri *ratione personae* immunitətdən istifadə edə bilər. Buradan belə çıxır ki, işgəncənin qadağan edilməsi avtomatik olaraq beynəlxalq hüququn digər normalarından üstün qüvvəyə malik deyildir. İkincisi, İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın 14-cü maddəsi mülki işlər üzrə universal yurisdiksiyanı nəzərdə tutmur. Üçüncüsü, Dövlətlərin və onların mülkiyyətinin yurisdiksional immunitətləri haqqında BMT-nin 2004-cü il Konvensiyası (“BMT-nin Yurisdiksional İmmunitətlərə dair Konvensiyası: aşağıda 75-80-ci bəndlərə bax”) işgəncə aktları ilə bağlı mülki iddialardan hər hansı immuniteti nəzərdə tutmamışdır. Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının işçi qrupu belə bir istisnanı müzakirə etsə də, bu barədə razılığa gəlməmişdir (aşağıda 79-cu bəndə bax). Lord Binqəm bununla bağlı qeyd etmişdir ki, BMT Konvensiyası işgəncə ilə bağlı istisnanı nəzərdə tutmadığı üçün bəzi şərhçilər onu tənqid etsələr də, beynəlxalq hüququn bu sahəsinin “daimi dəyişkən vəziyyətdə” olduğunu qəbul etmiş və belə bir istisnanın lehinə beynəlxalq konsensusun olduğunu zənn etməmişlər. Nəhayət, dövlətlərin beynəlxalq hüququn imperativ

normalarının iddia olunan pozuntularından irəli gələn iddialarla bağlı universal yurisdiksiyanı həyata keçirmələrini nəzərdə tutan hər hansı beynəlxalq öhdəliyi tanıdıqları və ya onu qəbul etdiklərini, yaxud da onların bunu etməli olmaları barədə hüquqi və ya elmi rəydə konsensusun olduğunu təsdiq edən hər hansı sübut yoxdur. Bu səbəblərə görə Lord Binqəm cənab Couns tərəfindən Səudiyyə Ərəbistanına qarşı qaldırılmış iddianın təmin edilməməsinə dair Apellyasiya Məhkəməsinin qərarı ilə razılaşmışdır.

31. O, Apellyasiya Məhkəməsinin işgəncə iddiaları ilə bağlı fərdi cavabdehlər barədə gəldiyi nəticəni dəstəkləməmişdir. O hesab etmişdir ki, Apellyasiya Məhkəməsi səhvən “*Propend*” işi üzrə əvvəllər qəbul etdiyi qərarında ifadə etdiyi dövlətin vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərinə dövlətin öz hərəkəti kimi baxılmalıdır kimi mövqeyindən (aşağıda 42-43-cü bəndlərə bax) fərqli mövqə nümayiş etdirmişdir. O, qənaətini aşağıdakı kimi izah etmişdir:

“30. ... Belə bir fərqli mövqə üçün prinsipial səbəb yox idi. Dövlət yalnız öz qulluqçuları və nümayəndələri vasitəsilə hərəkət edə bilər və dövlətlərin onlarla bağlı immuniteti dövlət immuniteti prinsipi üçün əsas önəm daşıyır. Bu səhv belə bir nəticəyə səbəb olmuşdur ki, Krallıq və Daxili İşlər Nazirliyi immunitətdən istifadə etsə də, daxili işlər naziri (ikinci iş üzrə dördüncü cavabdeh) immunitətdən istifadə etməmişdir ki, bu da qeyri-adi anomaliyadır.

32. Lord Binqəm izah etmişdir ki, bu birinci səhv məhkəmənin ikinci dəfə səhvə yol verməsinə səbəb olmuşdur: məhkəmə qət etmişdir ki, fərdi işgəncə verənə qarşı mülki iddia cinayət təqibi ilə müqayisədə elə də mübahisə olunacaq bir dərəcədə dövlətin dolayısı ilə məsuliyyətini nəzərdə tutmur. O, bununla bağlı aşağıdakıları qeyd etmişdir:

“31. ... Beynəlxalq hüquqa və ya İngiltərə hüququna görə dövlət cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz və buna görə də o, cinayət işlərində birbaşa məhkəmə tərəfindən təqib oluna bilməz. Dövlət qulluqçusu və ya nümayəndəsinin işgəncə əleyhinə Konvensiyanın 1-ci maddəsi çərçivəsində işgəncə əməlinə görə təqibi immunitətlər barədə ümumi qaydadan aşkar istisnaya əsaslanır. Bununla belə aydındır ki, rəsmi fəaliyyəti ilə bağlı işgəncə törətmiş fərdlərə qarşı qaldırılan mülki iddialar dolayı yolla dövlətin də məsuliyyətini nəzərdə tutur, belə ki, birincilərin hərəkətləri ikinciye aid edilir. Fərdi cavabdehlərə qarşı olan bu iddialarla bağlı məhkəmə prosesləri həyata keçirilə və qərar qəbul olunarsa, bu, Krallığın maraqlarına açıq-aşkar təsir göstərəcəkdir (hətta bu tərəf məhkəmədə iştirak etməsə də)”.

33. Lord Binqəmin fikrincə hər iki səhv yalnız cinayət prosesi ilə bağlı olan *Pinoçet (nömrə 3)* işi üzrə qərarın (aşağıda 44-56-cı bəndlərə bax) düzgün təfsir edilməməsindən irəli gəlmişdir. Onun sözlərinə görə cinayət prosesi ilə (bu halda universal yurisdiksiya tətbiq olunur) mülki proses (bu halda isə tətbiq olunmur) arasındakı fərq “əsas əhəmiyyət” daşıyır və bu fərq “önəm verməmək” mümkün deyil.

34. Nəhayət, Lord Binqəm qeyd etmişdir ki, Apellyasiya Məhkəməsi qət etmişdir ki, yurisdiksiya “diskresion prinsiplərdən müvafiq istifadə və ya onların inkişafı” ilə tənzim olunmalıdır. O hesab etmişdir ki, bu, dövlət immuniteti barədə təsəvvürlərin yanlışlığından irəli gəlmişdir. Tətbiq edildiyi hallarda dövlət immuniteti mütləq ilkin qadağadır və bu halda ya dövlət xarici ölkə məhkəməsinin yurisdiksiyasından immunitetə malik olur, ya da olmurdu. Beləliklə də, diskresiyanın mövcudluğu üçün hər hansı imkan mövcud deyildi.

35. Qərarla bağlı xüsusi rəyini bildiren lord Hofmən hesab etmişdir ki, işgəncəyə *jus cogens* qadağa ilə dövlət immuniteti arasında avtomatik münaqişə yoxdur: dövlət immuniteti prosessual qaydadır və immunitetə iddialı olan Səudiyyə Ərəbistanı işgəncəyə haqq qazandırmamış, sadəcə olaraq onun işgəncəyə yol verib-verməməsi barədə İngiltərə məhkəmələrinin qərar qəbul etmək yurisdiksiyasına etiraz etmişdir. O, razılıq əsasında Hazel Fox QC (*Dövlət Immuniteti Hüququ* (2004-cü il), 525-ci bənd) tərəfindən verilmiş qeydlərə istinad edərək bildirmişdir ki, dövlət immuniteti “*jus cogens*” normada əks olunmuş qadağaya zidd getmir, sadəcə olaraq onun hər hansı pozuntusunu fərqli həll metoduna dəyişdirir”. Lord Hofməne görə münaqişə yalnız o zaman yarana bilər ki, işgəncəyə qoyulan qadağa dövlət immunitetinə istisna etmək yolu ilə dövlətə başqa dövlətlər üzərində mülki yurisdiksiyanı

həyata keçirmək səlahiyyəti verən köməkçi xarakterli prosessual qaydanın ortaya çıxmasına səbəb olsun. Lord Binqəm kimi o da qət etmişdir ki, yuxarıda sadalanan qərarlar beynəlxalq hüquqda belə bir qaydanın olduğunu hər hansı şəkildə təsdiq etmir.

36. Dövlət immunitetinin fərdi cavabdehlərə tətbiqi məsələsinə gəlincə Lord Hofmən göstərmişdir ki, vəzifəli şəxsə immunitet verilməsinin Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş məhkəməyə müraciət etmək hüququnu pozduğunu təsbit etmək üçün dövlətin özünün immuniteti məsələsində olduğu kimi beynəlxalq hüququn işgəncə cinayəti törətmiş vəzifəli şəxslərə mülki işlərdə immunitet verilməsini tələb etmədiyini sübut etmək zəruri idi. O hesab etmişdir ki, müqavilədə hər hansı belə istisnanın müəyyən edilməsi mümkün deyil. O, dövlətin vəzifəli şəxsin hərəkətlərinə görə beynəlxalq hüquqa görə məsuliyyət daşmalı olduğu halların bəzi təfərrüatlarını nəzərdən keçirmiş və açıq qənaətə gəlmişdir ki, dövlət vəzifəli şəxslərindən hər hansı birinin “onun verdiyi səlahiyyətlər çərçivəsində” başqa bir dövlətin vətəndaşına işgəncə verdiyi hallarda, hətta bu əməllər qanunsuz və razılaşdırılmamış olsa belə, beynəlxalq hüquqa görə məsuliyyət daşıyır. O qeyd etmişdir:

“78. ...Dövlət immuniteti məqsədləri üçün vəzifəli şəxsin rəsmi funksiyaları çərçivəsində hərəkət etmədiyini bildirmək məsuliyyət və immunitetlə bağlı normalar arasında asimetriya yaradacaqdır.

79. Bundan əlavə, işgəncə məsələsində bu əməlin işgəncə anlayışının müəyyən edilməsi məqsədləri üçün rəsmi, immunitet məqsədləri üçün isə qeyri-rəsmi olduğu bildirilsə, işgəncə əleyhinə Konvensiya ilə immunitetlərə dair qaydalar arasında asimetriya daha güclü şəkildə özünü biruzə verəcəkdir...”.

37. Lord Hofmən lord-hakim Meynsin İşgəncə əleyhinə Konvensiyada işgəncə anlayışının işgəncə əməllərinə hər hansı rəsmi xarakter vermədiyinə dair gəldiyi nəticəni qeyri-qənaətbəxş hesab etmiş və bunun izahını aşağıdakı kimi vermişdir:

“83. ...Bu işgəncə əməlləri ya rəsmi əməllərdir, ya da yox. İşgəncə əleyhinə Konvensiya bu əməllərə rəsmi xarakter vermir; onlar Konvensiyanın əhatə dairəsinə düşmək üçün ilk növbədə rəsmi olmalıdır. Və əgər onlar Konvensiyanın əhatə dairəsinə düşmək üçün kifayət qədər rəsmidirsə, onların immunitet yaranması üçün kifayət qədər rəsmi hesab edilməməsinə başa düşürəm”.

38. O, həmçinin Apellyasiya Məhkəməsinin yurisdiksiyanın həyata keçirilməsinə təklif etdiyi yanaşmanı qeyri-məqbul hesab etmişdir. Həmin yanaşmaya görə dövlət immuniteti öz üzərinə qoyulmuş deyil, “dövlətlər arasında hər hansı fərq qoyulmadan beynəlxalq hüquqla müəyyən edilmiş” məhdudiyətdir. O belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, “dövlətin məhkəmə hakimiyyətinin bu deyil, digər bir xarici ölkənin vəzifəli şəxsləri barədə işgəncə iddialarının araşdırılmasına icazə verilməsi barədə qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olması son dərəcə ədalətsizlik olardı”.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK VƏ TƏCRÜBƏ

A. Dövlət immuniteti haqqında 1978-ci il qanunu

39. 1978-ci il tarixli qanunun 1-ci hissəsi mülki işlərdə dövlət immunitetinin hədlərini tənzim edir. 1-ci maddədə qeyd edilir:

“1(1) Bu qanunun bu hissəsinin aşağıdakı müddəalarında nəzərdə tutulmuş hallardan başqa digər hallarda dövlətlər Birləşmiş Krallığın məhkəmələrinin yurisdiksiyasından immunitetə malikdirlər.

(2) Dövlət sözü gedən prosesdə iştirak etməsə belə, məhkəmə bu maddə ilə müəyyən edilmiş immunitet hərəkatını həyata keçirilməsini təmin edəcəkdir”.

40. Qanunun birinci hissəsinin digər maddələrində immunitədən istisnalar müəyyən edilir. Bura aşağıdakılar daxildir: yurisdiksiyaya tabe olma (maddə 2); Birləşmiş Krallıqda həyata keçirilməli olan kommersiya əqdləri və kontraktları (maddə 3); əmək müqavilələri (maddə 4); “Birləşmiş Krallıqda edilmiş hərəkət və ya hərəkətsizliklə” bədənə xəsarət yetirilməsi və ya mülkiyyətə ziyan vurulması (maddə 5); mülkiyyət, sahiblik və mülkiyyətdən istifadə məsələləri (maddə 6); patentlər, əmtəə nişanları və s. (maddə 7); korporasiyaların üzvlüyü (maddə 8); arbitrajlar (maddə 9); kommersiya məqsədləri üçün istifadə olunan gəmilər (maddə 10) və əlavə dəyər vergisi, gömrük rüsumları və s. (maddə 11).

C. *Regina v. Bow Street Metropolitan Stipendiary Magistrate and Others, ex parte Pinochet Ugarte (No. 3)* [2000] 1 AC 147 (“*Pinochet (No. 3)*”)

41. “*Pinochet (No. 3)*” işi Çilidə dövlət başçısı olduğu zaman müxtəlif cinayətlər, o cümlədən işgəncə cinayəti törətməkdə şübhəli bilinən senator Augusto Pinoçetin Birləşmiş Krallıqdan ekstradisiya edilməsinə dair İspaniyanın xahişi ilə bağlı idi. Senator Pinoçet və Çili Hökuməti senatorun şübhəli bilindiği cinayətlərlə bağlı *ratione materiae* immunitədən istifadə etdiyini bildirmişlər. Lordlar Palatası işlə bağlı qərarını 1999-cu ilin martında vermiş və yekdilliklə qət etmişdir ki, cavabdeh ittiham olunduğu işgəncə cinayətləri ilə bağlı cinayət təqibindən immunitətə malik deyildir.

42. Lord Braun-Uilkinson bildirmişdir ki, cavabdeh işgəncə əməllərinə münasibətdə immunitədən istifadə etmək hüququna malik olmasaydı, ölkə daxili məhkəmə ilk dəfə olaraq müəyyən beynəlxalq cinayətlərə görə immunitədən istifadənin mümkün olmamasını əsas gətirməklə keçmiş dövlət başçısının immunitədən istifadəsinə imkan verməyəcəkdi. O, izah etmişdir ki, İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın qəbulunun məqsədi işgəncə verməkdə şübhəli şəxsin özünə təhlükəsiz yer tapa bilməyəcəyini təmin edəcək beynəlxalq sistem yaratmaq olmuşdur. O, aşağıdakı mühüm məsələləri qeyd etmişdir: (1) bu kontekstdə “işgəncə” yalnız dövlətin vəzifəli şəxsi və ya rəsmi vəzifələri yerinə yetirən digər şəxs, o cümlədən dövlət başçısı tərəfindən törədilə bilər; (2) yuxarı vəzifəli şəxslərin əmrlərinin icrası məsuliyyətdən azad etmir; (3) universal cinayət yurisdiksiyası mövcuddur; (4) dövlətin immuniteti məsələsini tənzim edən hər hansı aşkar norma mövcud deyil; (5) Çili, İspaniya və Birləşmiş Krallıq hamısı Konvensiyanın iştirakçılarıdır və buna görə də onun müddəaları bu dövlətlər üçün məcburi qüvvəyə malikdir.

43. O, işin halları ilə bağlı aşağıdakıları qeyd etmişdir:

“Burada cavab verilməli olan sual senator Pinoçet tərəfindən təşkil i iddia olunan dövlət işgəncə siyasətinin (əgər sübuta yetirilərsə) onun tərəfindən dövlət başçısı kimi rəsmi funksiyalarının icrası ilə bağlı törətdiyi əməl olub-olmadığının müəyyən edilməsidir. Cinayət törədilməsinin dövlət başçısının funksiyası ola bilməyəcəyini qeyd etmək kifayət deyil. Ölkə qanunvericiliyinə əsasən cinayət hesab olunan əməllər yenə də rəsmi şəkildə həyata keçirilə və buna görə də *ratione materiae* yurisdiksiya məsələsinin ortaya çıxmasına səbəb ola bilər. Bu iş daha yaxından təhlil edilməlidir.

44. O, belə bir fikirdə idi ki, İşgəncə əleyhinə Konvensiyada müəyyən edilmiş işgəncənin törədilməsinin dövlətin funksiyası ola bilmədiyini demək üçün möhkəm əsaslar mövcuddur. Bununla yanaşı, İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın qüvvəyə minməsindən öncə işgəncə beynəlxalq cinayətinin *jus cogens* norma kimi mövcud olmasının dövlətin işgəncə siyasətinin təşkilinin immunitətin verilməsi məqsədləri üçün rəsmi funksiya hesab edilə bilməyəcəyi qənaətinə gəlinməsi üçün kifayət edib-etmədiyini onda şübhələr doğurur. O, fikrini belə davam etdirmişdir:

“... Həmin dövrə qədər işgəncə cinayətinin cəzalandırılması üçün universal yurisdiksiyanın hər hansı forması mövcud deyildi və ona tam beynəlxalq cinayət kimi baxmaq mümkün deyildi. Lakin fikrimcə İşgəncə

əleyhinə Konvensiya boşluğu doldurmuş, ümumdünyəvi universal yurisdiksiyanı təsbit etmişdir. Bundan əlavə, o, bütün üzv dövlətlərdən işgəncə cinayətini qadağan etməyi tələb etmişdir: Maddə 2. Beynəlxalq hüququn özünün qadağan etdiyi və kriminallaşdırdığı bir şey necə beynəlxalq hüquqi məqsədlər üçün rəsmi funksiya hesab oluna bilər?”.

45. Lord Millet qət etmişdir ki, İşgəncə əleyhinə Konvensiyada işgəncənin anlayışı *ratione materiae* immunitetin mövcudluğu ilə tamamilə bir araya sığmır. O, fikrini belə yekunlaşdırmışdır:

“... Çili Respublikası İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın iştirakçısı idi və bununla da o, xarici milli məhkəmələrin üzərinə rəsmi qaydada işgəncədən istifadə edilməsi ilə bağlı cinayət yurisdiksiyanın həyata keçirilməsi öhdəliyinin qoyulmasına razılıq vermişdir. Mən buna onun immunitətdən imtinası kimi baxmıram. Mənim fikrimcə imtina ediləsi immunitet mövcud deyildi. Bu, elə əməldir ki, o, yalnız normal olaraq immunitet məsələsinin ortaya çıxmasına səbəb olacaq şəraitdə törədilə bilər. Beynəlxalq birlik elə bir cinayət ortaya çıxarmışdır ki, ona münasibətdə *ratione materiae* immunitet güman ki, tətbiq oluna bilməz. Ola bilməz ki, beynəlxalq hüquq bir tərəfdən *jus cogens* xarakterə malik cinayət əməlini müəyyən etsin, digər tərəfdən isə onun qoymaq istədiyi öhdəliklə bir araya sığan immuniteti müəyyənləşdirsin”.

46. O, mülki və cinayət işləri ilə bağlı fərqi aşağıdakı kimi izah etmişdir:

“...Mən dövlət tərəfindən həyata keçirilmiş işgəncədən zərərçəkmişlərin hüquq pozuntusuna yol vermiş dövlətin işinə xarici ölkə məhkəməsində baxılması hüququndan imtina edilməsində və eyni zamanda hüquq pozuntusuna yol vermiş dövlət tədbir görməkdən imtina etdikdə cavabdeh şəxslərin təqsirləndirilməsi və cəzalandırılmasını başqa dövlətlərə icazə verməkdə (və təbii ki, tələb etməkdə) qeyri-məntiqi və ya ictimai siyasətə zidd heç nə görmürəm. İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın məqsədi də məhz budur. Bunu vurğulamaq önəmlidir ki, senator Pinoçet onu vəzifədə saxlamaq istəyən məsul məmurların işgəncəyə yol verdiyi vaxt dövlət başçısı olduğuna görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməli deyil. O, tabeliyində olanların törətdikləri cinayətlərə görə də məsuliyyətə cəlb olunmur. O, işgəncədən istifadə etməklə terror kompaniyasına əmr vermək və onu yönəltməkdə ifadə olunan öz hərəkətlərinə görə birbaşa cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş olur...”.

47. Uörs Matraversdən olan lord Fillips də bildirmişdir ki, mülki işlərdə tətbiq olunan immunitet hüququnun prinsipləri heç də mütləq şəkildə cinayət işində də tətbiq olunmalı deyil. O qeyd etmişdir ki, *Pinoçet* işi təbiət etibarlı ilə mülki olsa da, Çili dolaylı yola məhkəmə təqibinə məruz qaldığını deyə bilərdi; lakin iş cinayət işi olduqda və Çilin deyil, cavabdehin şəxsi məsuliyyəti ilə bağlı olduqda həmin arqumentlər işləmir. Bu işdə qaldırılan sualla bağlı lord Fillips lord Saville kimi hesab etmişdir ki, *ratione materiae* dövlət immuniteti beynəlxalq cinayətlər anlayışı ilə bir araya sığmır. İşgəncə törədilməsi halında İşgəncə əleyhinə Konvensiya ilə əhatə olunacaq yeganə hərəkət tətbiq edildiyi təqdirdə *ratione materiae* immunitetin aid ediləcəyi hərəkət olduğundan, Konvensiya belə bir immunitetin tətbiq edilməsi ilə bir araya sığa bilməzdi.

III. MÜVAFIQ BEYNƏLXALQ HÜQUQİ SƏNƏDLƏR

A. İşgəncənin qadağan edilməsi

48. Birləşmiş Krallıq, Səudiyyə Ərəbistanı və 151 digər dövlət BMT-nin 1984-cü il tarixli İşgəncə əleyhinə Konvensiyasının iştirakçılarıdır. Konvensiyanın 1-ci maddəsində qeyd edilir:

“1. Bu Konvensiyanın məqsədləri üçün “işgəncə” dedikdə, hər hansı bir şəxsə, ondan və ya üçüncü şəxsə məlumat, yaxud etiraf əldə etmək üçün, onu, özünün, yaxud üçüncü şəxsin törətdiyi, yaxud törədilməsində şübhəli bilindi, şübhə doğuran hərəkətə görə cəzalandırmaq üçün, həmçinin onu, yaxud üçüncü şəxsi qorxutmaq və ya məcbur etmək üçün, yaxud hər hansı xarakterli ayrı-seçkiliyə əsaslanan hansısa səbəbə görə dövlətin vəzifəli şəxsi, yaxud rəsmi şəxs kimi çıxış edən başqa bir şəxs tərəfindən, yaxud onların təhriki və ya məlumatlılığı, yaxud göz yumması ilə qəsdən fiziki, yaxud mənəvi cəhətdən

güclü ağrı və ya əzab verən hər hansı hərəkət başa düşülür. Yalnız qanuni sanksiyalar nəticəsində baş verən, bu sanksiyaların ayrılmaz tərkib hissəsi olan, yaxud onların təsadüfən doğurduğu ağrı və ya əzablar bu anlayışa daxil deyil.

2. Bu maddə daha geniş tətbiq müddəaları nəzərdə tutan, yaxud tuta bilən hər hansı beynəlxalq müqaviləyə və ya milli qanunvericiliyə xələl gətirmir”.

49.. Konvensiyanın 2-ci maddəsinin 1-ci bəndi dövlətlərdən “yurisdiksiyası altında olan bütün ərazilərdə işgəncə əməllərinin qarşısının alınması üçün səmərəli qanunvericilik, inzibati, hüquqi və digər tədbirlər” görməyi tələb edir.

50. 4-cü maddə dövlətlərin üzərinə bütün işgəncə əməllərini, o cümlədən işgəncə törətməyə cəhd etmə və ya işgəncə törətmədə iştirakçılığın özünü cinayət qanunvericiliyi ilə qadağan etmək öhdəliyini qoyur.

51. İşgəncə Əleyhinə Komitə Səudiyyə Ərəbistanı tərəfindən təqdim edilmiş dövrü hesabatla (CAT/C/CR/28/5) bağlı 2002-ci il 12 iyun tarixli nəticə və tövsiyələrində bildirmişdir ki, Səudiyyə Ərəbistanında İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın pozulması ilə bağlı şikayətlərin araşdırılması üçün səmərəli mexanizmin təmin edilməsinin açıq-aşkar həyata keçirilməməsi narahatlıq doğurur. Konvensiyanı pozan hərəkətlərə görə kompensasiyanın verilməsi məqsədilə mexanizmlər yaradılsa da, təcrübədə kompensasiyanın nadir hallarda verildiyi ortaya çıxır və beləliklə də, Konvensiya ilə təmin edilmiş hüquqlardan tam istifadə edilməsi məhdudlaşdırılır.

52. Komitə Kanada tərəfindən təqdim edilmiş dövrü hesabatla (CAT/C/CR/34/CAN) bağlı 2005-ci il 7 iyul tarixli nəticə və tövsiyələrində bildirmişdir ki, Kanadada bütün işlər üzrə işgəncədən zərər çəkmiş şəxslərə mülki qaydada kompensasiyanın ödənilməsinə təmin edəcək səmərəli mexanizmlərin olmaması narahatlıq doğurur. Kanada ərazisində törədilmiş işgəncəyə görə kompensasiya almaq mümkün olsa da, başqa dövlətin ərazisində törədilmiş eyni əmələ görə bu mümkün deyil. Komitə Kanadaya “Konvensiyanın 14-cü maddəsi ilə bağlı mövqeyinə yenidən baxmaq və işgəncədən zərər çəkmiş bütün şəxslərin mülki qaydada kompensasiya almalarını təmin etməyi” tövsiyə etmişdir.

B. Dövlət immuniteti

1. Dövlət immuniteti haqqında 1972-ci il tarixli Avropa Konvensiyası (“Bazel Konvensiyası”)

53. Bazel Konvensiyası Avropa Şurasının üzvü olan doqquz dövlət tərəfindən imzalanmış və səkkiz dövlət tərəfindən (o cümlədən 1979-cu ildə Birləşmiş Krallıq) ratifikasiya edilmişdir.

54. Konvensiyanın 15-ci maddəsinə görə proses Konvensiyanın 1-14-cü maddələrinin təsiri dairəsinə düşmədikdə iştirakçı dövlətlər digər iştirakçı dövlətin yurisdiksiyasından immunitetə malikdir. 27-ci maddəyə görə “razılığa gələn dövlət” anlayışı dövlətdən ayrı olan və məhkəmədə müstəqil şəkildə iddia qaldıra və təqib oluna bilən hər hansı hüquqi şəxsə aid edilmir (həmin quruma dövlət funksiyaları həvalə edilsə belə).

55. 1-14-cü maddələrə əmək müqavilələri (maddə 5), şirkətlərdə və digər kollektiv birliklərdə iştirak (maddə 6), kommersiya əqdləri (maddə 7), əqli və sənaye mülkiyyəti (maddə 8), mülkiyyət, sahiblik və mülkiyyətdən istifadə (maddə 9), forum dövlətin ərazisində baş vermiş hərəkət və ya hərəkətsizlik nəticəsində şəxsə xəsarət yetirilməsi və ya mülkiyyətə ziyan vurulması (maddə 11) və arbitraj sazişləri (maddə 12) ilə bağlı məsələlər daxildir.

56. 24-cü maddə dövlətə 1-13-cü maddələrin təsir dairəsinə düşmədiyi hallarda 15-ci maddənin müddəalarına baxmayaraq məhkəmələrinin Konvensiya iştirakçısı olmayan dövlətlərlə eyni həddə digər iştirakçı dövlətlərə qarşı olan işlərə baxmasına icazə verdiyini

bəyan etməyə imkan verir. Birləşmiş Krallıq da daxil olmaqla altı dövlət belə bir bəyanat vermişdir.

2. Dövlətlərin və onların mülkiyyətinin yurisdiksional immuniteti haqqında 2004-cü il tarixli BMT Konvensiyası ("BMT-nin Yurisdiksional İmmunitetlər haqqında Konvensiyası")

57. 1991-ci ildə Beynəlxalq Hüquq Komissiyası ("BHK") dövlətlərin yurisdiksional immunitetləri haqqında Maddələr Layihəsini qəbul etmişdir.

58. Maddələr Layihəsinin əsasında hazırlanmış Yurisdiksional immunitetlər haqqında BMT Konvensiyası 2004-cü ildə qəbul edilmişdir. On dörd dövlət Konvensiyanın iştirakçısıdır və daha on səkkiz dövlət onu imzalamışdır. Konvensiya hələ də qüvvəyə minməmişdir, belə ki, onun qüvvəyə minməsi üçün otuz dövlətin ratifikasiyası tələb olunur. Birləşmiş Krallıq Konvensiyanı imzalasa da, ratifikasiya etməmiş, Səudiyyə Ərəbistanı isə 2010-cu il 1 sentyabrda Konvensiyaya qoşulmuşdur.

59. 5-ci maddədə ümumi prinsip kimi təsbit edilmişdir ki, dövlət digər dövlətin məhkəmələrinin yurisdiksiyasından immunitetə malikdir. 2-ci maddənin 1-ci hissəsinin b) bəndinin iv) yarım bəndində "dövlət" anlayışına dövlət nümayəndəsi funksiyasını yerinə yetirən şəxslər də daxil edilmişdir. BHK-nın 1991-ci il tarixli Maddələr Layihəsinin bu normasına (burada 2-ci maddənin 1-ci hissəsinin b) bəndinin iv) yarım bəndi kimi çıxış edir) verdiyi şərhində aşağıdakılar qeyd edilir:

"(17) Dövlət immunitetindən istifadə edən beşinci və sonuncu kateqoriya dövləti 1-ci hissənin b) bəndinin i)-iv) yarım bəndlərində qeyd edilmiş ilk dörd kateqoriyada əks olunmuş formada təmsil etmək səlahiyyəti olan bütün fiziki şəxsləri əhatə edir. Belə ki, suverenlər və dövlət başçıları geniş mənada dövlətin hökumətinin orqanları olduqları üçün bu kateqoriyaya, həmçinin birinci kateqoriyaya daxil olurlar. Digər nümayəndələrə təmsilçilik funksiyalarını həyata keçirən hökumətin başçıları, nazirlər, səfirlər, missiya rəhbərləri, diplomatik agentlər və konsulluq işçiləri daxildir. 1-ci hissənin v) bəndinin v) yarım bəndində "bu qismdə" anlayışı bu immunitetlərin onlara *ratione materiae* təmsilçilik funksiyalarına görə verildiyini izah etmək məqsədilə edilmişdir".

60. Yurisdiksional İmmunitetlər haqqında BMT Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə görə dövlət başqa bir dövlətə qarşı öz məhkəmələrində işə baxmaqdan imtina etməklə dövlət immunitetini təmin edəcəkdir. 6-cı maddənin 2-ci bəndinə görə dövlətin məhkəməsində keçirilən proses o zaman başqa bir dövlətə qarşı qaldırılmış hesab olunacaq ki, həmin başqa dövlət bu prosesə tərəf kimi cəlb olunsun və ya o, tərəf kimi cəlb olunmasa da, proses faktiki olaraq həmin dövlətin mülkiyyətinə, hüquqlarına, maraqlarına və ya fəaliyyətinə toxunmuş olsun.

61. Konvensiyanın III hissəsində dövlət immunitetinin tətbiq olunmadığı proseslər təsbit olunmuşdur. Bura kommersiona əqləri (maddə 10), əmək müqavilələri (maddə 11),), tamamilə və ya qismən forum dövlətin ərazisində baş vermiş hərəkət və ya hərəkətsizlik nəticəsində şəxsə xəsarət yetirilməsi və ya mülkiyyətə ziyan vurulması (maddə 12), mülkiyyət, sahiblik və mülkiyyətdən istifadə (maddə 13), əqli və sənaye mülkiyyəti (maddə 14), şirkətlərdə və digər kollektiv birliklərdə iştirak (maddə 15), dövlətin mülkiyyətçisi olduğu və ya onun tərəfindən işlədilən gəmilər (maddə 16) və arbitraj sazişləri (maddə 17) ilə bağlı məsələlər daxildir.

62. Yurisdiksional İmmunitetlər haqqında BMT Konvensiyası *jus cogens* normaların pozulması ilə bağlı dövlətin immunitetinə istisnayı ("*jus cogens istisna*") nəzərdə tutmamışdır. Beynəlxalq Hüquq Komissiyası 1999-cu ildə keçirilmiş əlli birinci sessiyasında Baş Assambleyanın Maddələr Layihəsinə dair 53/98 nömrəli qətnaməsinə uyğun olaraq Dövlətlərin və Onların Mülkiyyətinin Yurisdiksional İmmunitetləri üzrə işçi qrupu təsis etmişdir. Baş Assambleya qətnaməsində BHK-nı Maddələr Layihəsinin qəbul edilməsindən sonra dövlətlərin təcrübəsində son dövrlərdə baş vermiş yeniliklər və digər amilləri nəzərə almaqla bu Layihə ilə bağlı həll edilməmiş vacib məsələlərə dair ilkin rəylərini təqdim etməyə dəvət

etmişdir. Buna görə də işçi qrup, *inter alia*, bu sahədə mövcud olan yurisdiksional immunitetə dair son təcrübəni nəzərdən keçirmişdir. O, dövlətlərin təcrübəsi və qanunvericiliyində son təcrübəni qeyd etmiş və dövlətin vəzifəli şəxslərinin dövlətin öz ərazisində törətdikləri cinayət əməllərinə görə istər mülki, istərsə də cinayət işlərində immunitətdən istifadə etmələrinin yolverilməzliyinə dair mövqeyə müəyyən dəstəyin olmasına istinad etmişdir. 2004-cü ildə Konvensiyanın qəbul edilməsinə qədər Maddələr layihəsinə hər hansı dəyişiklik edilməsi barədə təklif verilməmişdir.

63. Konvensiyanın ratifikasiya edilməsi zamanı üç dövlət bəyanat vermişdir. Norveç və İsveç bəyan etmişlər ki, Konvensiya insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində gələcəkdə baş verə biləcək istənilən dəyişikliyə hər hansı xələl gətirmir. İsveçrə hesab etmişdir ki, 12-ci maddə dövlətə aid edilə bilən və forum dövlətin ərazisindən kənarında baş verən insan hüquqlarının ciddi pozuntularına görə maddi kompensasiyanın verilməsi məsələsini tənzim etmir. Buna görə də o, Norveç və İsveç kimi bəyan etmişdir ki, Konvensiya bununla bağlı beynəlxalq hüquqda baş verəcək dəyişiklərə xələl gətirməyəcəkdir.

C. Dövlətin məsuliyyəti

64. Beynəlxalq Hüquq Komissiyası 2001-ci ildə Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında Maddələr Layihəsinə qəbul etmişdir. 4-cü maddədə dövlətin orqanlarının hərəkətlərinə görə məsuliyyəti məsələsi tənzim edilmişdir:

“1. Dövlət orqanının qanunvericilik, icra, məhkəmə və ya hər hansı digər funksiya həyata keçirməsindən, dövlətin strukturunda tutduğu mövqedən və Hökumətin mərkəzi orqanı və ya dövlətin ərazi vahidinin orqanı olmasından asılı olmayaraq onun hərəkəti beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq dövlətin hərəkəti hesab olunur.

2. Orqan dedikdə dövlətin daxili qanunvericiliyinə əsasən statusa malik olan istənilən şəxs və ya qurum başa düşülür”.

65. “*Haşəmi İsrən İslam Respublikasına və Digərlərinə qarşı*” işində iddiaçı İran və Kanada vətəndaşlığına malik olan, İranda verilmiş işgəncələr nəticəsində aldığı zədələrdən vəfat etmiş şəxsin oğlu idi. O, İrana, Əyatollah Səyid Əli Xameneiyə və anasına işgəncə verilməsində iştirak etdiklərini bildirdiyi iki vəzifəli şəxsə qarşı iddia qaldırmışdır. Birinci instansiya məhkəməsi onun iddiasını rədd edərək bildirmişdir ki, İran dövləti, onun başçısı və iki vəzifəli şəxs DİQ-ə əsasən dövlət immunitetindən istifadə edirlər.

66. 2012-ci il 15 avqustda Qvebeğin Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qərarını qüvvədə saxlamışdır ((2012) QCCA 1449). Hakim Beynəlxalq Məhkəmənin “*Almaniya İtaliyaya qarşı*” işi üzrə qərarını (yuxarıda 88-94-cü bəndlərə bax) təhlil etmiş və həmin qərara əsaslanaraq dövlət immunitetinin hətta işgəncə törədilməsi hallarında da tətbiq edilə bildiyini qəbul etmişdir. O daha sonra qət etmişdir ki, ABŞ-dan fərqli olaraq Kanadada qanunvericilikdə dövlət immuniteti haqqında qanunvericilik tam kodifikasiya olunmuşdur.

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. ƏRİZƏLƏRİN BİR İCRAATDA BİRLƏŞDİRİLMƏSİ

67. Məhkəmə ərizələrin faktiki və hüquqi əsaslarının oxşar olduğunu nəzərə alaraq Məhkəmənin Prosedur Qaydalarının 42-ci maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən onları bir icraatda birləşdirmək qərarına gəlir.

II. LOCUS STANDI

68. Ərizəçi cənab Səmpson 2012-ci ilin martında, iş Məhkəmənin icraatında olarkən vəfat etmişdir. Onun sağ olan ən yaxın qohumlarından biri və mülkiyyəti ilə bağlı onu təmsil edən xanım Ceyn Meyfild onun adından ərizəyə baxılmasını davam etdirmək niyyətində olduğunu bildirmişdir.

69. Məhkəmə təkrar edir ki, ərizəçinin məhkəmə icraatı dövründə öldüyü bir sıra işlərdə o, ərizəçinin varisi və ya yaxın ailə üzvlərinin Məhkəmədə işin davam etdirilməsi ilə bağlı istəklərini nəzərə almışdır (misal üçün bax: “*Dalban Rumıniyaya qarşı*” (*Dalban v. Romania* [GC], no. 28114/95, § 39, ECHR 1999-VI); “*Malhaus Çex Respublikasına qarşı*” (*Malhous v. the Czech Republic* (dec.) [GC], no. 33071/96, ECHR 2000-XII) və “*Əsədbəyli və Digərləri Azərbaycan qarşı*” (*Asadbeyli and Others v. Azerbaijan*, nos. 3653/05, 14729/05, 20908/05, 26242/05, 36083/05 and 16519/06, § 106, 11 December 2012)). Hazırkı işdə Hökumət xanım Meyfildin cənab Səmpsonun adından işə baxılmasını davam etdirmək hüququna etiraz etməmişdir. Məhkəmə qeyd edir ki, cənab Səmpson şikayətin Avropa Məhkəməsinə verilməsindən beş ildən çox müddət keçdikdən sonra vəfat etmişdir və o, Səudiyyə Ərəbistanında həbsdən azad edildikdən sonra mülki iddiası üzrə işə baxılması və ona işgəncə vermiş şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması üçün illərlə çalışmışdır. Buna görə də Məhkəmə onun mülkiyyət məsələlərində təmsilçisinin şikayətə baxılmasını onun adından davam etdirmək hüququnu qəbul edir. O, bu işdə cənab Səmpsona ərizəçi kimi istinad edəcəkdir.

III. KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNİN İDDİA OLUNAN POZUNTUSU

70. Cənab Couns şikayət edərək bildirmişdir ki, Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı və bu işdəki cavabdeh şəxsin immunitet hüququnun tanınması onun məhkəməyə müraciət hüququnun qeyri-mütənasib pozulması deməkdir.

71. Digər ərizəçilər şikayət edərək bildirmişlər ki, bu işdə fərdi cavabdehlərin immunitet hüququnun tanınması onların məhkəməyə müraciət etmək hüququnun qeyri-mütənasib pozuntusudur.

72. Ərizəçilər Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə istinad etmişlər ki, burada da qeyd edilir:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən ... məhkəmə vasitəsi ilə ... işinin ədalətli ... araşdırılması hüququna malikdir”.

A. Ərizələrin qəbul edilənliyi

1. Tərəflərin izahatları

73. Hökumət vurğulamışdır ki, beynəlxalq adət hüququna görə hər bir dövlət başqa dövlətlərin immunitetini tanımaq vəzifəsi daşıyır. Əsas mövqe ondan ibarətdir ki, immunitetin olması ümumi qaydadır və bu qaydadan müəyyən istisnalar mövcuddur. Bu istisnalar Bazəl Konvensiyası və BMT-nin Jurisdiksional İmmunitetlər haqqında Konvensiyasında öz əksini tapmışdır. Buna görə də dövlətin məhkəmələri öz istəklərinə uyğun olaraq immunitetlərdə dəyişiklik etməkdə sərbəst deyil. 1978-ci il qanunu cavabdeh dövlətin beynəlxalq ümumi hüquqa əsasən digər dövlətlər qarşısında olan öhdəliklərini implementasiya edir. 1978-ci il qanununda təsbit olunmuş mövqe aydındır: Səudiyyə Ərəbistanı 2-11-ci maddələrdə təsbit olunmuş istisnalardan hər hansı biri tətbiq edilməyə qədər immunitətdən istifadə etmək hüququna malikdir. Açıq-aşkardır ki, bu istisnalardan heç biri tətbiq olunmamışdır.

74. Hökumət bunu nəzərə alaraq Məhkəməni dövlətin immuniteti ilə bağlı işlərdə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiq olunması ilə bağlı "Əl-Adsan" işində gəlidiyi nəticəyə yenidən baxmağa dəvət etmişdir. O bildirmişdir ki, 6-cı maddə yalnız beynəlxalq hüquqa əsasən mövcud olan yurisdiksion səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi məsələlərinə tətbiq oluna bilər. O, dövlətdən beynəlxalq hüquqa əsasən malik olmadığı mühakimə səlahiyyətlərini mənimsəməsini tələb edə bilməz. Nəticədə əgər dövlət məhkəməyə müraciət hüququnu təmin edə bilmərsə, onun belə bir hüququn həyata keçirilməsinə mane olduğunu hesab etmək olmaz.

75. Ərizəçilər Hökumətin bu mövqeyi ilə razılaşmamış və Məhkəmənin yuxarıda qeyd edilmiş "Əl-Adsan" işi üzrə qərarına istinad edərək bildirmişlər ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi açıq şəkildə hazırkı işin hallarına tətbiq olunur.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

76 Məhkəmə yuxarıda qeyd edilmiş "Əl-Adsan" işi üzrə qərarının 46-49-cu bəndlərində qət etmişdir ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi şəxsə yetirilmiş xəsarətlə bağlı dövlətə qarşı qaldırılan iddialara tətbiq olunur. O qət etmişdir ki, immunitetin verilməsi maddi hüquq deyil, milli məhkəmələrin hüququn olub-olmadığını müəyyənləşdirmək səlahiyyətinə prosessual qadağadır. Hazırkı işdə başqa qərar qəbul etmək üçün səbəb yoxdur. Buna görə də 6-cı maddənin 1-ci bəndi hazırkı işə tətbiq olunur.

77. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, ərizələr Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3 (a) bəndinin mənasında açıq-aşkar əsassız və ya hər hansı digər əsasa görə qəbul edilməyən deyil. Buna görə də onlar qəbul edilən elan edilməlidir.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

(a) Dövlət immuniteti kontekstində məhkəməyə müraciət hüququnun ümumi prinsipləri

78. 6-cı maddənin 1-ci bəndi hər bir şəxsin mülki hüquq və öhdəlikləri ilə bağlı istənilən hüquqi mübahisə (6-cı maddənin 1-ci bəndinin fransız dilli mətnində "contestation") ilə bağlı məhkəməyə müraciət etmək hüququnu təmin edir. Bununla belə məhkəməyə müraciət hüququ mütləq deyil. Ona münasibətdə müəyyən məhdudiyyətlər tətbiq oluna bilər. Belə ki, müraciət hüququ xarakter etibarilə dövlət tərəfindən tənzipləməni tələb edir. Bu baxımdan Konvensiya tələblərinə əməl olunub-olunmadığı məsələsi ilə bağlı son qərar Məhkəməyə aid olsa da, Razılığa Gələn Dövlətlər burada təqdir səlahiyyətinə malikdirlər. Burada tətbiq edilmiş məhdudiyyətlərin fərdin müraciət hüququnu bu hüququn mahiyyətinə xələl yetirəcək vasitələrlə və ya dərəcədə məhdudlaşdırmaması və ya azaltmaması təmin olunmalıdır.

Bundan əlavə, məhdudiyyət qanuni məqsədə yönəlməyə və istifadə olunan vasitələrlə nail olunmasına çalışılan məqsəd arasında hər hansı ağılabatan mütənasiblik əlaqəsi olmazsa, o, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tələblərinə uyğun gəlməyəcək (bax: “*Fogarty v. the United Kingdom* [GC], no. 37112/97, §§ 32-33, ECHR 2001-XI (extracts)); “*McElhinney v. Ireland* [GC], no. 31253/96, §§ 33-34, ECHR 2001-XI (extracts)); yuxarıda qeyd edilmiş “*Əl-Adsani*” işi, 52-53-cü bəndlər; yuxarıda qeyd edilmiş “*Kalogeropulu və Digərləri*” işi; “*Manualesku və Dobresku Rumıniya və Rusiyaya qarşı*” (*Manoilescu and Dobrescu v. Romania and Russia* (dec.), no. 60861/00, §§ 66 and 68, ECHR 2005-VI); “*Kudak Litvaya qarşı*” (*Cudak v. Lithuania*[GC], no. 15869/02, §§ 54-55, ECHR 2010) və “*Sabeh El Leil Fransaya qarşı*” (*Sabeh El Leil v. France* [GC], no. 34869/05, §§ 46-47, 29 June 2011)).

79. Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqlar praktiki və səmərəli şəkildə təmin olunmalıdır. Ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququnun demokratik cəmiyyətdə malik olduğu önəm nəzərə alınarsa, bu, xüsusilə məhkəməyə müraciət hüququ ilə bağlı hallara aiddir. Buna görə də əgər dövlət hər hansı məhdudiyyət və ya Konvensiyanı həyata keçirən orqanların nəzarəti olmadan müəyyən kateqoriyadan olan bütün mülki iddialara baxılmasını məhkəmələrin yurisdiksiyasından çıxara və ya müəyyən şəxslər qrupuna mülki məsuliyyətdən immunitet verə bilsəydi, bu, demokratik cəmiyyətdə qanunun aliliyi qaydası və ya 6-cı maddənin 1-ci bəndində əks olunmuş prinsiplə, yeni mülki iddiaların baxılması üçün hakimə verilməli olması prinsipi ilə ziddiyyət təşkil etmiş olardı. Dövlətin yurisdiksiyadan immuniteti prinsipinin tətbiqinin məhkəməyə müraciət hüququnun həyata keçirilməsini məhdudlaşdırdığı hallarda Məhkəmədən işin hallarının belə məhdudlaşdırmaya haqq qazandıraraq-qazandırmadığını müəyyən etmək tələb olunmuşdur (yuxarıda qeyd edilmiş “*Əl-Adsani*” işi, 47-48-ci bəndlər; yuxarıda qeyd edilmiş “*Kudak*” işi, 58-59-cu bəndlər və yuxarıda qeyd edilmiş “*Sabeh El Leil*” işi, 50-51-ci bəndlər).

80. Məhkəmə əvvəllər izah etmişdir ki, suverenin immuniteti beynəlxalq hüququn konsepsiyasıdır. Bu konsepsiya *par in parem non habet imperium* prinsipindən irəli gəlmişdir ki, bu prinsipə görə də bir dövlət başqa bir dövlətin yurisdiksiyasına tabe ola bilməz. Mülki işlərdə dövlətə immunitetin verilməsi başqa dövlətin suverenliyinə hörmət etməklə dövlətlər arasında nəzakət qaydalarına və yaxşı münasibətlərə təkan vermək kimi qanuni məqsədə xidmət edir (bax: yuxarıda qeyd edilmiş “*Fogarty*” işi, 34-cü bənd; yuxarıda qeyd edilmiş “*McElhinney*” işi, 35-ci bənd; yuxarıda qeyd edilmiş “*Əl-Adsani*” işi, 54-cü bənd; yuxarıda qeyd edilmiş “*Kalogeropulu və Digərləri*” işi; yuxarıda qeyd edilmiş “*Kudak*” işi, 60-cı bənd və yuxarıda qeyd edilmiş “*Sabeh El Leil*” işi, 52-ci bənd).

81. Məhdudiyyətin mütənasibliyi məsələsinə gəlincə Konvensiyanı onun bir hissəsini təşkil etdiyi beynəlxalq hüquq normaları, o cümlədən dövlətin immuniteti ilə bağlı normalarla mümkün olduğu qədər harmoniya halında təfsir edilməsi zərurəti Məhkəməni belə bir nəticəyə gətirmişdir ki, dövlətin beynəlxalq ümumi hüququn immunitetlərlə bağlı hamı tərəfindən tanınmış normalarını əks etdirən tədbirlər həyata keçirməsinə prinsip etibarını ilə 6-cı maddənin 1-ci bəndində təsbit edilmiş məhkəməyə müraciət hüququna qeyri-mütənasib məhdudiyyətin qoyulması kimi baxıla bilməz. Məhkəmə izah etmişdir ki, məhkəməyə müraciət hüququ 6-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququnun ayrılmaz hissəsi olduğu kimi bəzi məhdudiyyətlərə, misal üçün millətlər birliyi tərəfindən ümumi şəkildə qəbul edilmiş məhdudiyyətlərə də dövlətin immuniteti doktrinasının ayrılmaz hissəsi kimi baxılmalıdır (bax: yuxarıda qeyd edilmiş “*McElhinney*” işi, 36-37-ci bəndlər; yuxarıda qeyd edilmiş “*Fogarty*” işi, 35-36-cı bəndlər; yuxarıda qeyd edilmiş “*Əl-Adsani*” işi, 55-56-cı bəndlər; yuxarıda qeyd edilmiş “*Kalogeropulu və Digərləri*” işi; yuxarıda qeyd edilmiş “*Manualesku və Dobresku*” işi, 70-ci və 80-ci bəndlər; yuxarıda qeyd edilmiş “*Kudak*” işi, 56-57-ci bəndlər və yuxarıda qeyd edilmiş “*Sabeh El Leil*” işi, 48-49-cu bəndlər).

(b) Dövlətin immuniteti ilə bağlı əvvəlki işlərdəki prinsiplərin tətbiqi

82. Məhkəmə bir sıra müxtəlif mülki işlərdə, o cümlədən səfirliklərdə işə götürmə (yuxarıda qeyd edilmiş “*Foqarti*”, “*Kudak*” və “*Sabeh El Leil*” işləri), forum dövlətdə şəxsə yetirilmiş bədən xəsarəti (yuxarıda qeyd edilmiş “*MakElhinni*” işi), xaricdə verilmiş işgəncə nəticəsində vurulmuş bədən xəsarəti (yuxarıda qeyd edilmiş “*Əl-Adsani*” işi), müharibə vaxtı törədilmiş bəşəriyyət əleyhinə cinayətlər (yuxarıda qeyd edilmiş “*Kalogeropulu və Digərləri*” işi), məhkəmə sənədinin verilməsi (yuxarıda qeyd edilmiş “*Uolishauzer*” işi) və xüsusi hüquq təbiətli şikayətlərlə (“*Oleynikov Rusiyaya qarşı*” (*Oleynikov v. Russia*, no. 36703/04, 14 March 2013)) bağlı mübahisələr üzrə immunitetin verilməsi kontekstində 6-cı maddənin 1-ci bəndində təsbit olunmuş məhkəməyə müraciət hüququna əməl olunub-olunmadığı məsələsini araşdırmışdır. Bu işlərdən hər biri dövlət immunitetinin əvvəlki mütləq anlayışının öz yerini hansı dərəcədə immunitetin daha məhdud formasına verməsi ilə bağlı olmuşdur. Məhkəmə xüsusilə cavabdeh dövlətin hərəkətlərinin hazırda qəbul edilmiş beynəlxalq standartlardan kənara çıxıb-çıxmadığı (yuxarıda qeyd edilmiş “*Foqarti*” işi, 37-ci bənd və yuxarıda qeyd edilmiş “*MakElhinni*” işi, 38-ci bənd), “millətlər birliyinin ümumilikdə dövlət immunitetinin bir hissəsi kimi qəbul etdiyi məhdudiyətlərə ziddiyyət təşkil edib-etmədiyi” (yuxarıda qeyd edilmiş “*Əl-Adsani*” işi, 66-cı bənd və dolaylı şəkildə yuxarıda qeyd edilmiş “*Kalogeropulu və Digərləri*” işi) və ya tətbiq edilmiş beynəlxalq adət hüququ norması ilə müəyyən edilmiş dövlət immunitetindən istisnaya potensial olaraq ziddiyyət təşkil edib-etmədiyi (yuxarıda qeyd edilmiş “*Kudak*” işi, 67-ci bənd, yuxarıda qeyd edilmiş “*Sabeh El Leil*” işi, 58-ci bənd, yuxarıda qeyd edilmiş “*Uolishauzer*” işi, 69-cu bənd və yuxarıda qeyd edilmiş “*Oleynikov*” işi, 68-ci bənd) məsələlərini araşdırmışdır.

83. “*Əl-Adsani*” işi üzrə 2001-ci ildə qəbul edilmiş qərarında Məhkəmə qət etmişdir ki, dövlətlərin forum dövlətin ərazisinin hüdudlarından kənarda törədilmiş işgəncə nəticəsində vurulmuş ziyana görə qaldırılmış mülki iddialarla bağlı immunitətdən istifadə hüququna malik olmadıqlarının beynəlxalq hüquqda qəbul edilməsi barədə ümumi fikrin olması müəyyən edilməmişdir. Buna görə də ölkə məhkəmələri 1978-ci il tarixli qanunun dövlətin immuniteti ilə bağlı normalarını tətbiq edərək işgəncə nəticəsində dəymiş ziyana bağlı ərizəçilərin Küveytə qarşı iddiasını qəbul etməməklə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tələblərini pozmamışdır. Yunanıstanın ədliyyə nazirinin ərizəçilərə 1944-cü ildə baş vermiş bəşəriyyət əleyhinə cinayətlərlə bağlı onların xeyirlərinə qərar qəbul edildikdən sonra Yunanıstandakı Almaniya mülkiyyətinə ekspropriasiya etməyə icazə verməkdən imtina etməsi ilə bağlı olan, yuxarıda qeyd edilmiş “*Kalogeropulu və Digərləri*” işi üzrə 2002-ci ildə qəbul edilmiş qərar da eyni nəticəyə gəlinmişdir. Lakin Məhkəmə həmin qərarı bildirmişdir ki, onun “*Əl-Adsani*” işi üzrə qəbul etdiyi qərar beynəlxalq adət hüququnun gələcək inkişafının qarşısını almır.

84. Dövlət immuniteti ilə bağlı bir sıra sonrakı işlərdə Məhkəmə BMT-nin Yurisdiksiyalı İmmunitətlər haqqında Konvensiyasının beynəlxalq adət hüququna əsasən cavabdeh dövlətə tətbiq edilməsinə və immunitetin verilməsinin ya beynəlxalq adət hüquq norması ilə ziddiyyət təşkil etdiyinə, ya da immunitetin sözü gedən qaydanın ölkə məhkəmələri tərəfindən lazımı qaydada nəzərdən keçirilmədən verildiyinə görə mütənasib olmamasına əsaslanaraq 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozulduğunu qət etmişdir (yuxarıda qeyd edilmiş “*Kudak*” işi, 67-74-cü bəndlər, yuxarıda qeyd edilmiş “*Sabeh El Leil*” işi, 58-67-ci bəndlər, yuxarıda qeyd edilmiş “*Uolishauzer*” işi, 69-72-ci bəndlər və yuxarıda qeyd edilmiş “*Oleynikov*” işi, 68-72-ci bəndlər).

(c) “*Əl-Adsani*” işi üzrə yanaşmaya yenidən nəzər salınmalıdır mı?

85. Ərizəçilər Məhkəmənin “*Əl-Adsani*” işi üzrə Böyük Palatanın yanaşmasından uzaqlaşmalı olduğunu bildirmişlər. Onların fikrincə Böyük Palata bu işdə mütənasiblik məsələsi ilə bağlı əsas qiymətləndirməni aparmamış, o cümlədən konkret işin hallarını və

mahiyyətini, xüsusilə pozulmuş hüquqların bərpası üçün alternativ vasitələrin olub-olmadığını qiymətləndirməmişdir.

86. “Əl-Adsani” işində tədbirin mütənasibliyini qiymətləndirərkən əsas məsələ ölkə məhkəmələri tərəfindən tətbiq edilmiş immunitetlə bağlı qaydaların dövlətin immunitetinə dair beynəlxalq ümumi hüququn hamı tərəfindən tanınmış normalarını əks etdirib-etdirmədiyi məsələsidir (yuxarıda qeyd edilmişdir, 55-56-cı və 66-67-ci bəndlər). Məhkəmə əvvəlki qərarları ilə formal cəhətdən bağlı olmasa da, hüquqi müəyyənlik, proqnozlaşdırıla bilmə və qanunun aliliyi maraqlarına görə o, üzürlü səbəblər olmadan əvvəlki işlərdə müəyyən edilmiş presedentlərdən fərqli qərar qəbul etməməlidir (misal üçün bax: “*Kristin Quduin Birləşmiş Krallığa qarşı*” (*Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], no. 28957/95, § 74, ECHR 2002-VI); “*Skoppola İtaliyaya qarşı*” (*Scoppola v. Italy*(no. 2) [GC], no. 10249/03, § 104, 17 September 2009) və “*Sabri Güneş Türkiyəyə qarşı*” (*Sabri Güneş v. Turkey*[GC], no. 27396/06, § 50, 29 June 2012)). Sözü gedən presedent hazırkı işdə olduğu kimi Böyük Palatanın nisbətən yaxın dövrə aid və hərtərəfli qərarı olduqda mövcud presedentə əməl etməyə hazır olmayan Palata işi baxılması üçün Böyük Palataya vermək barədə qərar qəbul etməlidir. Hazırkı işdə tərəflərdən heç biri işin Böyük Palataya verilməsini xahiş etməmişdir və hər bir halda belə bir xahiş olduğu təqdirdə də bu barədə qərar qəbul etmək Palatanın səlahiyyətinə daxildir (misal üçün bax: “*Hartman Çex Respublikasına qarşı*” (*Hartman v. Czech Republic*, no. 53341/99, § 8 *in fine*, ECHR 2003-VIII (extracts)) və “*Kuznetsova Rusiyaya qarşı*” (*Kuznetsova v. Russia*, no. 67579/01, § 5, 7 June 2007)).

87. Məhkəmə “Əl-Adsani” işində təsbit edilmiş presedenti və həmin qərar da bu Məhkəmənin presedent hüququna və beynəlxalq hüquqa istinad etməklə müvafiq hüquqi məsələlərin geniş izahının verildiyini nəzərə alaraq hazırkı işə baxmaq səlahiyyətinin Böyük Palataya verilməsini münasib hesab etmir. Məhkəmə “Əl-Adsani” işi üzrə qərarında 6-cı maddənin 1-ci bəndinə əsasən müvafiq testə qiymət verən zaman beynəlxalq hüququn müvafiq norma və prinsiplərini nəzərə almaq və Konvensiyanı mümkün olduğu dərəcədə bir hissəsini təşkil etdiyi beynəlxalq hüququn digər normaları ilə harmoniya şəraitində təfsir etmək öhdəliyinə uyğun hərəkət etmişdir (bax: yuxarıda qeyd edilmiş “Əl-Adsani” işi, 55-ci bənd; həmçinin bax “*Əl-Saadoon və Müfdi Birləşmiş Krallığa qarşı*” (*Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom*, no. 61498/08, § 126, ECHR 2010 (extracts)); “*Katan və Digərləri Moldova Respublikası və Rusiyaya qarşı*” (*Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* [GC], nos. 43370/04, 8252/05 and 18454/06, § 136, ECHR 2012 (extracts)); “*Nada İsveçrəyə qarşı*” (*Nada v. Switzerland* [GC], no. 10593/08, §§ 171-172, ECHR 2012) və Vyana Konvensiyasının 31-ci maddəsinin 3-cü bəndinin c) yarım bəndi).

(d) Səudiyyə Ərəbistanına qarşı iddiada bu prinsiplərin tətbiqi

88. Cənab Counsun Səudiyyə Ərəbistanına qarşı iddiasının baxılmamış saxlanması barədə şikayətinin faktiki əsasları yuxarıda qeyd edilmiş “Əl-Adsani” şikayətinə oxşardır. Məhkəmənin “Əl-Adsani” işində qət etdiyi kimi immunitetin verilməsi başqa dövlətin suverenliyinə hörmətin təmin olunması ilə dövlətlər arasında nəzakət qaydaları və yaxşı münasibətlərə təkan vermək və bununla da beynəlxalq hüquq normalarına əməl etmək kimi qanuni məqsədə xidmət etmişdir. O, həmin zaman dövlətin immuniteti ilə bağlı beynəlxalq ümumi hüququn hamı tərəfindən qəbul edilmiş normalarını əks etdirdiyi üçün 6-cı maddənin 1-ci bəndinə uyğun idi. Məhkəmə qarşısında duran yeganə sual Lordlar Palatasının ərizəçinin işi üzrə 2006-cı ildə qərar qəbul edən zaman əvvəllər “Əl-Adsani” işi üzrə qəbul etdiyi qərardan sonra dövlətin immuniteti doktrinasından işgəncə ilə bağlı istisnanın mövcudluğuna dair qəbul edilmiş beynəlxalq standartlarda təkamülün olub-olmadığı və bunun bu işdə immunitetin verilməsinin beynəlxalq ümumi hüququn dövlətin immuniteti ilə əlaqədar hamı tərəfindən tanınmış normaları əks etdirmədiyi barədə nəticəni təsdiq edib-etmədiyi.

89. Son illərdə Lordlar Palatasının hazırkı iş üzrə qərarından əvvəl və sonra bir sıra milli yurisdiksiyalar dövlətə qarşı mülki iddiaların qaldırılması zamanı dövlətin immunitetindən *jus cogens* istisnanın olub-olmadığı məsələsinə baxmışdır (Amerika Birləşmiş Ştatlarında “*Siderman de Bleyk*”, “*Prins*”, “*Smit*” və “*Səmpson*” işləri, yuxarıda 117-ci bənd; Kanadada “*Buzari*” və “*Haşemi*” işləri, yuxarıda 128-134-cü bəndlər; İtaliyada “*Ferrini*” işi, yuxarıda 140-cı bənd; Yunanıstanda “*Voiotia Prefekturası*” işi, yuxarıda 142-ci bənd; Polşada “*Natonievski*” işi, yuxarıda 144-146-cı bəndlər; Fransada “*Buşeron*” və “*Qroz*” işləri, yuxarıda 147-ci bənd; Sloveniyada “*A.A.*” işi, yuxarıda 148-149-cu bəndlər və Birləşmiş Krallıqda “*Əl-Adsani*” işi).

90. Lakin bütün bu proseslərin təfəsilatı ilə araşdırılması Məhkəmə üçün zəruri deyil. Belə ki, Beynəlxalq Məhkəmənin bu yaxınlarda “*Almaniya İtaliyaya qarşı*” işi üzrə qəbul etdiyi və Məhkəmə tərəfindən beynəlxalq adət hüququnun məzmunu ilə bağlı mötəbər mənəbə kimi qəbul edilən qərarında (yuxarıda 88-94-cü bəndlərə bax) açıq şəkildə 2012-ci ilin fevral ayına qədər dövlətin immunitetinə hər hansı *jus cogens* istisnanının olmadığını qət etmişdir. Buna görə də İngiltərə məhkəmələri tərəfindən Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının 2006-cı ildə etdiyi immunitet tələbinin təmin edilməsi üçün 1978-ci il tarixli qanunun müddələrinin tətbiq edilməsinə ərizəçinin məhkəməyə müraciət hüququnu əsassız şəkildə məhdudlaşdıran addım kimi baxıla bilməz. Buradan belə çıxır ki, cənab Counsun Səudiyyə Ərəbistanı Krallığına qarşı şikayətinin baxılmamış saxlanması 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu hesab oluna bilməz.

(e) Prinsiplərin dövlətin vəzifəli şəxslərinə qarşı qaldırılmış tələblə bağlı tətbiqi

91. Dörd ərizəçinin hamısı adlarını çəkdiyi vəzifəli şəxslərə qarşı mülki iddia qaldıra bilmədiklərindən şikayət etmişlər. Məhkəmə “*Əl-Adsani*” işində təsbit olunmuş ümumi yanaşmanı tətbiq etməklə bu iddialar üzrə işə baxmaqdan imtina edilməsinin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin tələblərinə uyğun olub-olmadığını araşdırmalıdır.

92. Məhkəməyə müraciət hüququnun məhdudlaşdırılması ilə nail olunmasına çalışılan məqsədin qanuniliyi məsələsinə gəlincə, Məhkəmə tərəfindən əvvəllər araşdırılmış dövlət immuniteti ilə bağlı işlərdə mübahisə predmeti olan mülki iddia konkret fərdlərə qarşı deyil, dövlətin özünə qarşı qaldırılmışdır. Bununla belə, iş üzrə dövlətin vəzifəli şəxslərinə qarşı tətbiq edilən immunitet “dövlətin” immuniteti olaraq qalır. O, dövlət tərəfindən həyata keçirilir və onun tərəfindən də aradan qaldırıla bilər. Hazırkı işdə olduğu kimi vəzifəli şəxslərə *ratione materiae* immunitetin verilməsinin məqsədi dövlətin immuniteti ilə bağlı beynəlxalq hüquq normalarına əməl etmək olduğu halda, immunitetin dövlətin özünə verildiyi zaman məhkəməyə müraciət hüququna qoyulan məhdudiyyət qanuni xarakter daşıyır.

93. Beynəlxalq ümumi hüququn dövlətin immuniteti ilə bağlı hamı tərəfindən tanınmış normalarını əks etdirən addımlara prinsip etibarını ilə məhkəməyə müraciət hüququna qeyri-mütənasib məhdudiyyət qoyan addımlar kimi baxıla bilmədiyindən ərizəçinin şikayəti ilə bağlı nəzərdən keçirilməli olan yeganə məsələ dövlətin vəzifəli şəxslərinə *ratione materiae* immunitetin verilməsinin belə normaları əks etdirib-etdirməməsi məsələsidir. Buna görə də Məhkəmə beynəlxalq ümumi hüquqda Səudiyyə Ərəbistanının vəzifəli şəxslərlə bağlı dövlət immunitetinin tətbiq edilməsinə dair iddiasının təmin olunmasını ölkə məhkəmələrindən tələb edən ümumi normanın olub-olmadığını və əgər varsa, işgəncə iddiaları ilə bağlı hər hansı xüsusi qaydanın və ya istisnanın olub-olmadığını araşdıracaqdır.

(i) Ümumi qaydanın olub-olmaması məsələsi

2. Birinci sual dövlətin vəzifəli şəxslərinə *ratione materiae* immunitetin verilməsinin beynəlxalq ümumi hüququn hamı tərəfindən tanınan normalarını əks etdirib-etdirməməsi ilə

bağlıdır. Məhkəmə əvvəllər dövlətə immunitetin verilməsinin belə normaları əks etdirdiyini qəbul etmişdir. Hərəkətin dövlətin özü tərəfindən deyil, yalnız onun adından çıxış edən şəxslər tərəfindən edilməsi mümkün olduğundan immunitetin dövlət tərəfindən həyata keçirilməsi mümkün olan halda başlanğıc mövqə kimi *ratione materiae* immunitetin dövlətin vəzifəli şəxslərinə tətbiq edilməli olması götürülməlidir. Əgər başqa cür olsaydı, konkret vəzifəli şəxsləri məsuliyyətə cəlb etməklə dövlət immunitetindən daim yan keçmək olardı. Bu pragmatik anlama BMT-nin 2004-cü il tarixli Konvensiyasındakı (yuxarıda 76-cı bəndə bax) “dövlət” anlayışında əks olunmuşdur. Burada bu anlayışın dövlətin nümayəndəsi qismində çıxış edən şəxsləri ehtiva etməsi də qeyd olunmuşdur. Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının məruzəçisi ikinci hesabatında qeyd etmişdir ki, dövlətin vəzifəli şəxslərin immunitetinin “norma” olması “kifayət qədər geniş şəkildə tanınmışdır” və konkret işdə immunitetin olmaması ya xüsusi qaydanın mövcudluğunun təsbit edilməsi, ya da ümumi qaydadan istisnaların meydana çıxdığını göstərən təcrübə və *opinion juris*-in olmasından asılıdır (yuxarıda 96-cı bəndə bax).

95. Eyni zamanda, milli və beynəlxalq səviyyədə mövcud olan geniş presedent hüququna görə dövlətin vəzifəli şəxsləri tərəfindən səlahiyyətlərini həyata keçirən zaman edilən hərəkətlər dövlətin immunitetinin məqsədləri baxımından adlarından hərəkət etdikləri dövlətə aid edilməlidir. Belə ki, “*Propend*” işində İngiltərənin Apellyasiya Məhkəməsi qət etmişdir ki, 1978-ci il tarixli qanuna uyğun olaraq dövlətə verilən immunitetlərə dövlətin vəzifəli şəxslərinə “dövlətin özünə verilən müdafiə ilə eyni müdafiənin” verilməsi kimi baxılmalıdır (yuxarıda 42-43-cü bəndlərə bax). Kanadada Apellyasiya Məhkəməsi “*Jaffe*” işi üzrə belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, Dövlətin immuniteti haqqında qanunda “dövlət” anlayışı səlahiyyətlərini həyata keçirən dövlət qulluqçularını da ehtiva etmişdir (yuxarıda 127-ci bəndə bax). “*Fəng*” işində Yeni Zelandiyanın Yüksək Məhkəməsi qət etmişdir ki, dövlətin immuniteti dövlətin səlahiyyətlərini həyata keçirən zaman etdikləri hərəkətlər mübahisə predmeti olan şəxslərə qarşı qaldırılan iddialarda onlara dolayı yolla *ratione materiae* immunitet verir (yuxarıda 135-ci bəndə bax). “*Zanq*” işində Avstraliyanın Apellyasiya Məhkəməsi qət etmişdir ki, vəzifəli şəxslər ümumi hüquqa görə immunitetdən istifadə etmək hüququna malik olduqları və immunitetlər haqqında qanunla bu məsələdə hər hansı dəyişiklik edilmədiyi üçün həmin qanun bu vəzifəli şəxslərin hərəkətlərinə də münasibətdə tətbiq olunur (yuxarıda 138-ci bəndə bax). ABŞ-ın Ali Məhkəməsi “*Samanta*” işində XDIQ-ə görə vəzifəli şəxslərin “dövlət” məfhumu ilə əhatə olunmadığını qət etsə də, onların immuniteti məsələsinin ümumi hüquqla tənzim edildiyini bildirmişdir. Belə ki, bu qanun yalnız ABŞ-da immunitetlə bağlı normaların qismən kodifikasiyası üçün nəzərdə tutulmuşdur (yuxarıda 122-ci bəndə bax). Sonradan Apellyasiya Məhkəməsi (Dördüncü Dairə) qəbul etmişdir ki, prinsip etibarını ilə dövlətin vəzifəli şəxsləri dövlət qulluğunda olan zaman etdikləri hərəkətlərə görə immunitetdən istifadə edə bilirlər (yuxarıda 122-124-cü bəndlərə bax). “*Blaşkiç*” işində keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalı rəsmi səlahiyyətlərini icra edən dövlətin vəzifəli şəxslərini “dövlətin adi alətləri” kimi təsvir etmiş və onların funksional immunitetdən istifadə etdiklərini bildirmişdir (yuxarıda 81-ci bəndə bax). “*Cibuti Fransaya qarşı*” işində Beynəlxalq Məhkəmə Cibuti hökumətinin dövlətin iki vəzifəli şəxsinin hərəkətlərinin onun öz hərəkətləri olduğunu və vəzifəli şəxslərin bu hərəkətləri edən zaman onun orqanları, idarələri və qurumları kimi fəaliyyət göstərdiklərini bildirməsinin mümkünlüyünü qeyd etmişdir (yuxarıda 86-87-ci bəndlərə bax).

96. Buna görə də belə görünür ki, beynəlxalq və milli səviyyədə olan mənbələr dövlət immunitetinin prinsip etibarını ilə xarici dövlətin qulluqçularına və ya vəzifəli şəxslərinə dövlətin adından edilən hərəkətlərə görə dövlətin özünə verilən müdafiə səviyyəsində müdafiə verildiyi fikrini dəstəkləyir.

97. Yuxarıda qeyd edilənlərdən aydın olur ki, şəxslər yalnız rəsmi vəzifələrinin icrası zamanı etdikləri hərəkətlərə görə *ratione materiae* immunitetdəən istifadə edirlər. BMT-nin Yurisdiksiyalı İmmunitetlər haqqında Konvensiyasında dövlətin nümayəndəsi “funksiyasını həyata keçirən” şəxslərə istinad edilir (yuxarıda 76-cı bəndə bax). Buna görə də dövlətin immunitetindən hər hansı ümumi *jus cogens* istisnanın olmaması dövlətin qeyd edilən vəzifəli şəxslərinə qarşı iddialar məsələsində həlledici əhəmiyyətə malik deyil.

98. İşgəncə əleyhinə Konvensiya görə işgəncə dedikdə “rəsmi vəzifələrini icra edən vəzifəli şəxs və ya digər şəxs” tərəfindən törədilən əməl başa düşülür. Belə çıxır ki, bu anlayış işgəncə əməllərinin dövlət immuniteti baxımından “rəsmi vəzifələrin icrası” çərçivəsində törədilə bilməsinə dair arqumentləri dəstəkləyir. Lord hakim Meynsin hazırkı işə Apellyasiya Məhkəməsində baxılması zamanı verdiyi əsaslandırmadan həqiqətən də görünürdü ki, o, İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın 1-ci maddəsinin mənasında işgəncə törədilməsi üçün dövlətin vəzifəli şəxsinin “rəsmi vəzifələrinin icrasını” həyata keçirməli olub-olmadığı barədə şübhələrə malik idi (yuxarıda 16-cı bəndə bax). Lakin Lordlar Palatası beynəlxalq hüququn mənbələrinin geniş icmalından sonra bu əsaslandırmanı yekdilliklə rədd etmişdir. Xüsusilə lord Binqəm göstərmişdir ki, ərizəçilərin bu arqumenti əsaslandırmaq üçün irəli sürdükləri yeganə presedent (ABŞ təcrübəsindən idi) digər millətlər tərəfindən geniş şəkildə bölüşülən və əməl olunan prinsipləri ifadə etmirdi (yuxarıda 28-ci bəndə bax).

99. Öz növbəsində Dövlətin məsuliyyəti haqqında Maddələr Layihəsində qeyd edilir ki, hərəkətlər Maddələr Layihəsinin 4-cü maddəsində göstərilədiyi kimi dövlət orqanları (yuxarıda 107-ci bəndə bax) və ya Maddələr Layihəsinin 4-cü maddəsində müəyyən edildiyi kimi dövlətin qanunvericiliyi ilə hökumət funksiyalarını həyata keçirmək səlahiyyəti almış və həmin funksiyaları icra edən şəxslər (yuxarıda 108-ci bəndə bax) tərəfindən həyata keçirildikdə, dövlətin hərəkətləri hesab olunur. Ərizəçilər onlara yetirilməsini iddia etdikləri işgəncə əməllərinin Səudiyyə Ərəbistanı dövlətinin məsuliyyətini yaratdığını inkar etmirlər. Lakin qeyd olunmalıdır ki, Maddələr Layihəsi yalnız dövlətin sözü gedən hərəkətlərə görə məsuliyyət daşıyıb-daşmadığını tənzim edir. Belə ki, dövlətin məsuliyyəti məsələsi müəyyən edildikdən sonra beynəlxalq hüquqa əsasən vurulmuş ziyana görə kompensasiyanın ödənilməsi öhdəliyi ortaya çıxma bilər. Heç bir şübhə yoxdur ki, şəxslər də müəyyən hallarda dövlətin məsuliyyətinə səbəb olan qanunsuz əməllərə görə məsuliyyətə cəlb oluna bilərlər və bu şəxsi məsuliyyət eyni əməllərə görə dövlətin məsuliyyəti ilə yanaşı mövcud olur. Bu potensial ikili məsuliyyət Maddələr Layihəsinin 58-ci maddəsində əks olunmuşdur. Bu maddədə qeyd edilir ki, əməlin kimə aid edilməsi ilə bağlı normalar dövlətin adından hərəkət edən istənilən şəxsin beynəlxalq hüquqa görə fərdi məsuliyyəti məsələsinə xələl gətirmir (yuxarıda 109-cu bəndə bax). Bu, işgəncə əməlinə görə fərdi cinayət məsuliyyətinin dövlətin məsuliyyəti ilə yanaşı mövcud olduğu cinayət hüquqi kontekstdə açıq şəkildə görünür (yuxarıda 44-56-cı, 61-ci və 150-154-cü bəndlərə bax). Beləliklə, fərdi cinayət məsuliyyətinin göstərdiyi kimi hətta dövlətin məsuliyyəti məqsədləri üçün hərəkətlərin rəsmi təbiətə malik olduğu qəbul olunsa belə, bu, beynəlxalq hüquqa əsasən eyni əməllərə görə dövlət immunitetinin daim tanınmalı olması barədə yekun fikir söyləməyə imkan vermir.

100. Bildirilmişdir ki, dövlətin vəzifəli şəxslərinə immunitetin verilməsini nəzərdə tutan beynəlxalq ümumi hüquq normaları 14-cü maddəsində universal mülki yurisdiksiyanı nəzərdə tutan İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın qəbulu nəticəsində ləğv olunmuşdur. Bu arqument İşgəncə Əleyhinə Komitə tərəfindən dəstəklənir. Belə anlaşılır ki, o, 14-cü maddəni dövlətdən işgəncə əməlinə görə onun harada törədilməsindən asılı olmayaraq mülki hüquq müdafiə vasitəsi təmin etməyi tələb edir (yuxarıda 66-68-ci bəndlərə bax). Lakin ərizəçilər bu prinsipi bəyan edən Beynəlxalq Məhkəmənin və ya beynəlxalq arbitraj tribunallarının hər hansı qərarını göstərməmişlər. Bu təfsir sonradan həm Kanada, həm də Birləşmiş Krallıqda məhkəmələr tərəfindən rədd edilmişdir (yuxarıda 15-ci, 29-30-cu və 128-ci bəndlərə bax).

Amerika Birləşmiş Ştatları Konvensiyaya qeyd-şərt edərək bu normanın yalnız forum dövlətin ərazisində törədilmiş işgəncə əməllərinə görə kompensasiyanın ödənilməsinə tələb edən müddəə kimi anladığını ifadə etmişdir (yuxarıda 64-cü bəndə bax). Buna görə də İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın universal mülki yurisdiksiyanı təsbit edib-etmədiyi məsələsi heç də öz həllini tapmış məsələ deyil.

101. Dövlətin immunitetinə dair beynəlxalq hüquqi sənəd və materiallar dövlətin vəzifəli şəxslərinin işgəncə əməllərinə görə immuniteti məsələsinə az diqqət ayırır. Bazel Konvensiyası və BMT-nin Yurisdiksiyalı İmmunitetlərə dair Konvensiyası da bu məsələni birbaşa tənzim etmir. Sonunu sənədin qəbul edilməsinə qədər Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının işçi qrupu etiraf etmişdir ki, dövlətin vəzifəli şəxslərinin mülki və cinayət işlərində dövlətin öz ərazisində törədilmiş işgəncə əməllərinə görə immunitətdən istifadə hüququna malik olmaları fikrinə bəzi dəstəklər mövcud olmuş, lakin bununla bağlı Maddələr Layihəsinə dəyişiklik təklif olunmamışdır (yuxarıda 79-cu bəndə bax). Bununla bağlı dövlət immunitetinə istisnanın müəyyən edilməsi istiqamətində bəzi hərəkətlər olsa da, hələ də hər hansı konsensusun olmadığı etiraf edilmişdir. Diqqətəlayiq haldır ki, BMT-nin Yurisdiksiyalı İmmunitetlər haqqında Konvensiyasının iştirakçısı olan on dörd dövlətdən üçü bəyanat verərək bildirmişdir ki, Konvensiya insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı beynəlxalq hüquqda baş verə biləcək inkişafa hər hansı xələl gətirmir (yuxarıda 80-ci bəndə bax). Beynəlxalq Hüquq İnstitutunun 2009-cu ildə qəbul etdiyi qətnamə dövlətlərə nümayəndələri tərəfindən beynəlxalq cinayətlərin törədildiyi hallarda onların immunitətdən məhrum edilməsi məsələsinə baxmağı təkidlə tövsiyə edir. Lakin burada eyni zamanda bəyan edilmişdir ki, beynəlxalq cinayətlərlə bağlı yurisdiksiyadan, o cümlədən mülki yurisdiksiyadan hər hansı *ratione materiae* immunitet tətbiq edilmir. Bu qətnamənin əməlin dövlətə aid edilməsi və dövlətin özünün immuniteti ilə bağlı normalara xələl gətirmədiyi qeyd olunmuşdur (yuxarıda 103-106-cı bəndlərə bax). “*Furundzija*” işində keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalı işgəncənin qadağan edilməsinin *jus cogens* xarakterini müzakirə edərək bildirmişdir ki, işgəncəyə icazə vermiş və ya ona yol açmış, yaxud da onu törədənləri məsuliyyətdən azad etmiş dövlətin hərəkətindən zərər çəkmiş şəxs “vurulmuş ziyana görə xarici dövlətdə mülki iddia qaldıra bilər” (yuxarıda 82-ci bəndə bax). Məhkəmənin bu cümlə ilə hansı fikri çatdırmaq istədiyi qərarın mətnindən aydın olmur. Hakimlər Hiqqins, Kujmans və Buerqental da Beynəlxalq Məhkəmənin “*Həbs qərarı*” ilə bağlı işi üzrə qərarına verdikləri birgə xüsusi rəyde ağır beynəlxalq cinayətlərin rəsmi əməllər kimi qəbul edilməli olmaması barədə tələblərin artdığına istinad etmiş və bu mövqenin tədricən dövlətlərin təcrübəsində yer aldığını qeyd etmişlər (yuxarıda 85-ci bəndə bax). Buna baxmayaraq Lordlar Palatasının hazırkı iş üzrə qərarında istər lord Binqəm, istərsə də lord Hofmən belə tələblərin onları nə üçün inandırmağı ilə bağlı hüquqi səbəblər ortaya qoymuşlar (xüsusilə yuxarıda 30-cu və 35-ci bəndlərə bax).

102. *Jus cogens* pozuntulara görə dövlətin vəzifəli şəxslərinə qarşı mülki iddiaların qaldırılması ilə bağlı milli məhkəmə təcrübəsi azdır. Təcrübədə bir-neçə dövlət belə bir məsələ ilə qarşılaşmışdır. Cavabdeh dövlətin Avropa Şurasının üzvü olan digər dövlətlərdən aldığı cavablar (yuxarıda 110-cu bəndə bax) kifayət qədər hipotetik xarakterli olmuşdur və milli qanunvericiliyin dövlətin immuniteti baxımından işgəncə əməllərinə hansı dərəcədə rəsmi əməl kimi baxıldığına dair hər hansı nəticəyə gəlməyə imkan vermir. Lakin digər ümumi hüquq yurisdiksiyalı ölkələrdən bəzi başqa nümunələr də mövcuddur. Kanadada baxılan “*Haşemi*” işində Kvebekin Apellyasiya Məhkəməsi qət etmişdir ki, Dövlət immuniteti haqqında qanun xarici dövlətin nümayəndələrinə münasibətdə hətta işgəncə ilə bağlı iddialar olduğu hallarda belə tətbiq olunur. O, İşgəncə əleyhinə Konvensiyada, “*Jaffe*” işi üzrə əvvəlki qərarında vəzirəçilərin işlərinə Lordlar Palatasında baxılan zaman lord Hofmən tərəfindən verilmiş rəyde təsbit olunmuş işgəncə anlayışına istinad etmişdir (yuxarıda 129-133-cü bəndlərə bax). Lakin iş hazırda Ali Məhkəmədə baxılmaqdadır (yuxarıda 134-cü bəndə bax). Yeni Zelandiyanın Yüksək Məhkəməsi də “*Fənq*” işində Lordlar Palatasının ərizəçilərin

işləri üzrə qərarına istinad edərək işgəncə ilə bağlı dövlətin vəzifəli şəxslərinə qarşı olan işlərdə dövlətin immunitetindən istisnanın olmasının lehinə olan arqumentləri rədd etmiş və hesab etmişdir ki, Yeni Zelandiya məhkəmələrinin beynəlxalq hüquqda yeni meylləri tanımaqla “aparıcı rol” oynaması qeyri-məqbuldur (yuxarıda 135-136-cı bəndlərə bax). Avstraliyanın Apellyasiya Məhkəməsi “Zəng” işində milli qanunvericiliyin birmənalı xarakterinə və Avstraliya məhkəmələrinin həmin qanunu tətbiq etmək öhdəliklərinə istinad edərək *jus cogens* pozuntuların dövlət immuniteti baxımından rəsmi əməllər hesab olunmadığına dair arqumentləri qəbul etməkdən imtina etmişdir (yuxarıda 138-139-cu bəndlərə bax).

103. Məsələ ABŞ-da daha ətraflı şəkildə nəzərdən keçirilmişdir. Xarici dövlətlərin immuniteti haqqında qanuna əsasən “dövlət” anlayışının rəsmi şəxsləri əhatə edə biləcəyi, lakin qanunvericiliyin səlahiyyətlərindən kənara çıxan hərəkətlər edən vəzifəli şəxsi qorumayacağını qət edən Apellyasiya Məhkəməsinin “Çuidian” işi üzrə qərarının ardından Federal Dairə Məhkəməsi hərəkətlərin vəzifəli şəxslərin qanuni səlahiyyəti çərçivəsində olan hərəkətlər hesab edilməsinin mümkün olmadığını əsas gətirərək işgəncə ilə bağlı işlərdə immuniteti tanımaqdan imtina etmişdir (yuxarıda 119-cu bəndə bax). Sonradan “Belhas” və “Matar” işlərinə baxan Apellyasiya Məhkəməsi *jus cogens* normaların iddia edilən pozuntuları ilə bağlı işlərdə *ratione materiae* immuniteti tanımışdır (yuxarıda 120-121-ci bəndlərə bax). Lakin sonradan Ali Məhkəmə “Samantar” işində Xarici dövlətlərin immuniteti haqqında qanunda dövlətin vəzifəli şəxslərinə ümumiyyətlə tətbiq edilmədiyini və bu məsələnin yalnız ümumi hüquqla tənzim edildiyini qət etdikdən sonra bu qərarların hüquqi qüvvəsi şübhə doğurur (yuxarıda 122-ci bəndə bax). Apellyasiya Məhkəməsinin “Samantar” işində ümumi hüquqla müəyyən edilən immunitetlərin səviyyəsi ilə bağlı bu yaxınlarda qəbul etdiyi qərarla dövlətin vəzifəli şəxslərinin *ratione materiae* immuniteti inkar edilmiş və *jus cogens* pozuntuların qanuni rəsmi əməllər olmadığı bildirilmişdir (yuxarıda 122-124-cü bəndlərə bax). Bu qərarın qəbul edildiyi gün məsələyə Ali Məhkəmə tərəfindən baxılmamışdır (yuxarıda 125-ci bəndə bax).

104. Mülki kontekstdən kənarda cinayət işlərində də işgəncənin “rəsmi səlahiyyətlərin icrası” zamanı edilə bilməyəcəyi ilə bağlı bəzi arqumentlərə rast gəlmək olar. *Pinoçet* (nömrə 3) işində lord Braun-Uilkinson və Hatton işgəncə əleyhinə Konvensiyanın qüvvəyə minməsindən sonra işgəncənin dövlət funksiyası hesab edilməsinin mümkünsüz olduğunu qeyd etmək üçün güclü əsasların olduğunu hesab etmişlər (yuxarıda 47-48-ci və 51-ci bəndə bax). Bununla belə həmin işə baxan digər hakimlər bu yanaşmaya üstünlük verməmişlər (xüsusilə yuxarıda 49-cu bənddə lord Houpun rəyinə bax). “Buterse” işində Amsterdamın Apellyasiya Məhkəməsi qərara almışdır ki, çox ağır cinayətlərin törədilməsi (bu işdə işgəncə) dövlət başçısının rəsmi vəzifələrindən biri hesab oluna bilməz (yuxarıda 151-ci bəndə bax). Məsələ İsveçrənin Federal Cinayət Məhkəməsi tərəfindən “A.” işində müzakirə edilmişdir. Bununla belə immunitetin inkar edilməsi birbaşa olaraq işgəncənin “rəsmi əməl” hesab edilə bilməməsi ilə bağlı gəlinən nəticəyə əsaslanmır (yuxarıda 152-153-cü bəndlərə bax). Beynəlxalq Hüquq Komissiyası tərəfindən xüsusi məruzəçi təyin edilmiş cənab Kolodkin Komissiyanın dövlətin vəzifəli şəxslərinin xarici cinayət yurisdiksiyasından immunitetinin analizi kontekstində ikinci hesabatında beynəlxalq hüquqa görə ağır cinayətlərin rəsmi funksiyaların icrası zamanı edilən hərəkətlər hesab edilməsinin mümkünsüzlüyünə dair “kifayət qədər geniş yayılmış” mövqenin olduğunu bildirmişdir (yuxarıda 99-cu bəndə bax). Lakin bu bəyanat Beynəlxalq Hüquq Komissiyasında yekdil razılığa ilə qarşılanmamış və məsələ ilə bağlı yeni xüsusi məruzəçi, xanım Hernandez tərəfindən 2014-cü ilə qədər yeni fikrin bildirilməsi gözlənilir (yuxarıda 100-cü bəndə bax). Aydın ki, bəzi dövlətlərdə zərərçəkənlərin cinayət prosesi çərçivəsində vurulmuş ziyana görə mülki iddia qaldırmalarının mümkünlüyü nəzərə alınmaqla mülki və cinayət işlərində *ratione materiae* immunitetə yanaşmada hər hansı fərqlilik müxtəlif dövlətlərdə mülki qaydada ödənilməli olan kompensasiyanın məbləğinə təsir etmiş olacaq. Bununla belə bu, şübhəsiz immunitetlə bağlı məhkəmə qərarlarında və ya beynəlxalq hüquq qurumlarının fəaliyyətində

daha da çox əks edilməli olan məsələ olduğundan, özü-özlüyündə Məhkəmənin hazırkı işdə immunitetin tanınmasının beynəlxalq ümumi hüququn hamı tərəfindən tanınmış normalarını əks etdirmədiyini qət etməsi üçün kifayət edici səbəb deyil.

105. Məhkəmə yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq hesab edir ki, onun fikrincə işgəncə ilə bağlı xarici dövlətlərin vəzifəli şəxslərinə qarşı qaldırılan mülki iddialar üzrə işlərdə beynəlxalq hüquqda xüsusi qayda və ya istisnanın olmasının xeyrinə olan dəstək artsa da, hazırkı işə Lordlar Palatasında baxılarkən lord Binqəmin də dedi ki kimi qərarların əksəriyyətində dövlətin immunitətdən istifadə hüququndan onun qulluqçuları və ya nümayəndələrini təqib etməklə yan keçilməsinin mümkün olmadığını təsdiq edir. Ərizəçilərin ən güclü arqumentinə görə İşgəncə əleyhinə Konvensiyada işgəncə məfhumunun anlayışı, dövlətin immuniteti ilə Dövlətin məsuliyyətinə dair Maddələr Layihəsində əməlin dövlətə aid edilməsinə dair normalar arasındakı əlaqə və İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın 14-cü maddəsinin tətbiqi dairəsi ilə bağlı son zamanlarda debatların getdiyini təsdiq edən sübutlar mövcuddur (yuxarıda 206-208-ci bəndlərə bax). Lakin məsələ ilə bağlı dövlətlərin təcrübəsi daim dəyişmə vəziyyətindədir və belə işlər üzrə həm *ratione materiae* immunitetin verilməsi, həm də onun verilməsindən imtina ilə bağlı sübutlar vardır. Məsələ ilə bağlı ən azı iki iş Ali Məhkəmələrdə baxılma ərəfəsindədir: biri Amerika Birləşmiş Ştatlarında, digəri isə Kanadada (yuxarıda 125-ci və 134-cü bəndlərə bax). Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının cinayət hüququ sahəsindəki fəaliyyəti ilə bağlı son müzakirələrdən də görüldüyü kimi belə demək olarsa məsələ üzrə beynəlxalq rəy hələ formalaşmaqdadır. Bu iş davamlıdır və gələcəkdə yeniliklərin olması gözlənilə bilər.

106. Hazırkı işdə aydındır ki, Lordlar Palatası işgəncə yetirilməsi ilə bağlı mülki işlərə münasibətdə dövlətin immuniteti ilə əlaqədar ümumi qaydadan istisnanın olmasına dair bütün müvafiq arqumentləri araşdırmışdır (yuxarıda qeyd edilmiş “*Sabeh El Leil*” işi (63-67-ci bəndlər), yuxarıda qeyd edilmiş “*Uolishauzer*” işi (70-ci bənd) və yuxarıda qeyd edilmiş “*Oleynikov*” işi (69-72-ci bəndlər) işlərini müqayisə et). O, geniş və hərtərəfli qərarında (yuxarıda 24-38-ci bəndlərə bax) belə nəticəyə gəlmişdir ki, beynəlxalq adət hüququ işgəncə hesab oluna biləcək əməllərlə bağlı dövlətin vəzifəli şəxslərinin dövlətin özünün də immunitətdən istifadə etdiyi mülki işlər üzrə *ratione materiae* immunitətdən istifadə etmələrinə dair mövcud ümumi qaydadan hər hansı istisna müəyyən etmir. Lordlar Palatasının qərarı nə açıq-aşkar səhv, nə də əsassız olmamış, çox saylı beynəlxalq hüquqi sənədlər, ərizəçilərin hüquqi arqumentləri və Apellyasiya Məhkəməsinin ərizəçilərin xeyrinə qəbul etdiyi qərar nəzərə alınmaqla çıxarılmışdır. Digər ölkələrin məhkəmələri Lordlar Palatasının hazırkı iş üzrə qəbul etdiyi qərarı ətraflı şəkildə təhlil etmiş və bu qərarla gəlinmiş nəticələrin kifayət qədər inandırıcı olduğunu qət etmişlər (yuxarıda 131-133-cü və 135-ci bəndlərə bax).

107. Belə olan halda Məhkəmə hesab edir ki, hazırkı işdə dövlətin vəzifəli şəxslərinə immunitetin verilməsi beynəlxalq ümumi hüququn hamı tərəfindən tanınmış normalarını əks etdirmişdir. Buna görə də ərizəçilərin mülki işlərində dövlətin vəzifəli şəxslərinə immunitetin verilməsi üçün 1978-ci il tarixli qanunun müddələrinin tətbiq edilməsi nəticəsində ərizəçilərin məhkəməyə müraciət hüququna əsassız məhdudiyət qoyulmamışdır. Buna görə də bu işdə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozuntusuna yol verilməmişdir. Bununla belə beynəlxalq ümumi hüququn bu sahəsində hazırda baş verməkdə olan proseslər fonunda bu məsələnin Razılığa Gələn Dövlətlərin nəzarətində saxladılması zəruridir.

BU SƏBƏBLƏRƏ GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Yekdilliklə ərizələrə baxılmasını bir icraatda birləşdirməyi *qərar alır*;
2. Yekdilliklə ərizələri qəbuledilən *elan edir*;
3. Altı səs lehinə, bir səs əleyhinə olmaqla cənab Counsun Səudiyyə Ərəbistanı Krallığına qarşı iddiası ilə bağlı Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulmadığını *qət edir*;
4. Altı səs lehinə, bir səs əleyhinə olmaqla ərizəçilərin adları çəkilməmiş dövlət vəzifəli şəxslərinə qarşı iddiaları ilə bağlı Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulmadığını *qət edir*.

Qərar ingilis dilində tərtib edilmiş və Məhkəmənin Prosedur Qaydalarının 77-ci maddəsinin 2-ci və 3-cü bəndlərinə uyğun olaraq yazılı şəkildə elan edilmişdir.

Fransuaz Elen-Passos
Katib

İneta Ziemele
Sədr